

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра менеджменту освіти та педагогіки вищої школи

Маломуж Сергій Вікторович

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ЮРИСТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»
Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник
_____ О.І. Огієнко
доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
педагогіки
« ____ » _____ 2020 року

Виконавець
_____ С.В. Маломуж
« ____ » _____ 2020 року

СУМИ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	9
1.1. Теоретичні засади дослідження проблеми фахової підготовки майбутніх юристів у закладі вищої освіти.....	9
1.2. Специфіка фахової підготовки майбутніх юристів з урахуванням вимог інформаційного суспільства	11
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	38
2.1. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх фахівців у різних напрямках юриспруденції.....	38
2.2. Педагогічні умови фахової підготовки майбутніх юристів у закладі вищої освіти.....	44
2.3. Реалізація педагогічних умов фахової підготовки майбутніх юристів у освітньому процесі закладу вищої освіти.....	57
Висновки до розділу 2	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Актуальність теми. У системі вітчизняної професійної освіти нині суттєво змінюються підходи до професійної підготовки в цілому і до підготовки юристів зокрема. Ці процеси зумовлені кардинальною зміною їхньої ролі у сучасному суспільстві, що пов'язано з становленням державності, розширенням повноважень різних гілок влади в нових економічних та соціальних умовах, активізацією правової діяльності, необхідністю посилення судового захисту прав і свобод громадян України, створенням ефективної ринкової економіки, завданнями захисту підприємництва, прагненнями нашої країни до інтеграції в Європейське співтовариство. Окрім того, сучасний стан модернізації системи освіти зумовлений загальними тенденціями світового розвитку і, насамперед, переходом до інформаційного суспільства, основними ознаками якого є значне збільшення обсягів інформаційних ресурсів, поява нових та постійна модифікація існуючих інформаційних та комунікаційних технологій (далі – ІКТ) у всіх сферах людської діяльності.

Актуальність проблеми підготовки юридичних кадрів, що задовольняли б вимоги інформаційного суспільства, зумовлена системою професійних завдань сучасного фахівця в галузі юриспруденції, які не мають простих і однозначних вирішень. Вивчення стану проблеми засвідчило, що рівень сформованості умінь та навичок з ІКТ у випускників вищих навчальних закладів, що готують фахівців з правознавства не задовольняє вимог роботодавців. Ось чому необхідно підготувати юристів, здатних ефективно опрацьовувати потоки інформації, що постійно зростають, освоювати та експлуатувати сучасні ІКТ для забезпечення власних потреб та ефективної професійної діяльності.

Проблеми підготовки майбутніх юридичних кадрів, здатних працювати в умовах сучасного комп'ютеризованого інформаційно-правового простору, потребують глибокого науково-педагогічного вивчення. Суспільна корисність цього зумовлюється тим, що метою підготовки висококваліфікованого фахівця є формування системи знань, умінь і навичок, які дадуть йому можливість

виконувати професійні обов'язки на якісно новому рівні, з використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Очевидність важливості такого дослідження підтверджена тим, що метою підготовки висококваліфікованого фахівця є формування системи знань, умінь і навичок, які дозволяють виконувати професійні обов'язки на якісно новому рівні.

У той же час, ІКТ, що мають високий освітній потенціал, недостатньою мірою використовуються у підготовці майбутніх юристів. Як свідчить аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми сьогодні використання ІКТ у підготовці юристів обмежується викладанням окремих дисциплін, що забезпечує лише базову фахову підготовку на рівні користувача персонального комп'ютера і досить обмежено формує у означених фахівців уміння та навички ефективного використання під час навчання та у майбутній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідження проблеми формування умінь і навичок суттєвий внесок зробили педагоги і психологи С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Безпалько, Л. Виготський, П. Гальперін, М. Данилов, Т. Льїна, В. Краєвський, Є. Кабанова-Меллер, І. Лернер, О. Леонтєв, М. Махмутов, К. Платонов, С. Рубінштейн, М. Скаткін, В. Сластьонін, та ін.

Проблеми використання ІКТ у підготовці та фаховій діяльності працівників у сфері юриспруденції висвітлюються у працях Х. Андріашина, В. Гавловського, О. Гаврилова, С. Гуде, В. Елькіна, В. Журавського, С. Казанцева, Р. Калюжного, В. Копилова, М. Польового, С. Ревіна, М. Рассолова, С. Симоновича, М. Швеця, М. Шермана, В. Цимбалюка, С. Чубукової та ін.

Нині усе гостріше проявляється соціальна суперечність, що полягає, з одного боку, у суспільній потребі в юристах, здатних ефективно розв'язувати завдання професійної діяльності та використовувати ІКТ, а з другого – недостатнім її задоволенням сучасною системою вищої професійної юридичної освіти. Отже, актуальним є науково-теоретичне забезпечення підготовки майбутніх юристів у вищій школі, формування у них стійких навичок доцільного

і раціонального застосування ІКТ у навчально-пізнавальній та майбутній професійній діяльності, що й зумовило вибір теми магістерської роботи «Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх юристів у закладі вищої освіти».

Об'єкт дослідження: процес фахової підготовки майбутніх юристів у закладі вищої освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови професійної підготовки майбутніх юристів у закладі вищої освіти.

Мета дослідження: визначити та охарактеризувати педагогічні умови ефективного формування у майбутніх юристів умінь та навичок застосування інформаційно-комунікаційних технологій у майбутній професійній діяльності.

Дослідження ґрунтується на припущенні про те, що рівень сформованості навичок застосування інформаційно-комунікаційних технологій відповідатиме сучасним вимогам до фахової підготовки юристів, якщо:

- професійна підготовка здійснюватиметься з урахуванням сукупності педагогічних умов (створення освітньо-інформаційного середовища, забезпечення вияву активної особистісної позиції у суб'єктів навчального процесу, впровадження поступового ускладнення розв'язуваних фахових юридичних завдань з використанням ІКТ);

- забезпечити у майбутніх юристів формування стійкої мотивації щодо застосування ІКТ у навчальному процесі та подальшій професійній діяльності;

- сприяти запровадженню неперервної фахово-інформатичної підготовки під час навчання у ВНЗ.

Відповідно до мети і гіпотези визначено такі *завдання дослідження:*

1. Розкрити теоретико-методологічні засади дослідження проблеми фахової підготовки майбутніх юристів у закладі вищої освіти.
2. З'ясувати специфіку фахової підготовки майбутніх юристів з урахуванням вимог інформаційного суспільства.

3. Висвітлити особливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх фахівців у різних напрямках юриспруденції.
4. Визначити педагогічні умови фахової підготовки майбутніх юристів та охарактеризувати їх реалізацію в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Для розв'язання визначених завдань, досягнення поставленої мети, перевірки гіпотези було використано такі *методи дослідження*:

теоретичні – вивчення і аналіз педагогічної, філософської, психологічної, навчально-методичної літератури та інформаційних ресурсів Інтернет з проблеми дослідження, що дало змогу уточнити зміст базових понять проблеми дослідження відповідно до його об'єкта і предмета; вивчення, аналіз досвіду роботи науково-педагогічних працівників; аналіз існуючих програмних засобів; аналіз, порівняння, синтез, класифікація теоретичних і емпіричних даних, за допомогою яких визначено рівні сформованості умінь та навичок з ІКТ у студентів ЗВО, що готують юристів; дидактичне моделювання, за допомогою якого визначено структуру, склад та функціональність формування у майбутніх правознавців умінь та навичок застосування ІКТ та педагогічні умови її реалізації;

емпіричні – діагностичні (педагогічне спостереження, самооцінка, бесіди зі студентами, тестування, дискусії); прогностичні (експертних оцінок, узагальнення незалежних характеристик), що використані для констатації стану проблеми дослідження та моніторингу процесу формування навичок з ІКТ у процесі навчання студентів ЗВО юридичного спрямування, проведення педагогічного експерименту, математичні та статистичні методи опрацювання результатів експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів полягають в тому, що: на основі системного підходу до аналізу педагогічних процесів теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування у майбутніх юристів навичок ефективного застосування ІКТ у фаховій діяльності; удосконалено зміст, форми і

методи проведення занять з ІКТ під час підготовки майбутніх юристів у ЗВО, зокрема запроваджено комплексні заняття з фахово-орієнтованих дисциплін, де реалізовано модель навчання, провідною особливістю якої є поступовий перехід від традиційної аудиторної форми організації навчального процесу до індивідуально-консультаційної.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що відібрано та адаптовано до педагогічних умов методики оцінювання сформованості фахово-інформатичної компетентності майбутніх юристів.

Апробація результатів та публікації. Матеріали дослідження, його основні положення та практичні результати доповідалися та обговорювалися на VI Міжнародній науково–практичній конференції «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (Суми, 23-24 квітня 2020 р.); IV Міжнародній науково–практичній конференції «Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи» (Суми, 06-07 травня 2020 р.) та на II Міжнародній науково–практичній конференції «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (12-13 листопада 2020 р.) при Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка.

Публікації:

1. Маломуж С. Педагогічні умови фахової підготовки майбутніх юристів у закладі вищої освіти. Магістр : збірник наукових праць молодих учених / Гол. Ред. О.Г. Козлова. Суми : ФОП Цьома С.П., 2020. С. 59–65.

1. Маломуж С. Специфіка фахової підготовки майбутніх юристів з урахуванням вимог інформаційного суспільства. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12-13 листопада 2020 року, м. Суми). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 57 – 61.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається з двох розділів, 2 рисунків, 10 таблиць, загальний обсяг сторінок – 82 та використаних джерел – 117 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Теоретичні засади дослідження проблеми фахової підготовки майбутніх юристів у закладі вищої освіти

Використовувані у навчальному процесі ІКТ, сприяють адаптації майбутніх фахівців до життя у сучасному суспільстві, сприймаються як один з інструментів пізнання навколишнього світу, набуття умінь і навичок вдосконалення професійної майстерності. Як і будь-які інші педагогічні технології, інформаційні технології навчання повинні ґрунтуватися на високому професіоналізмі викладачів, атмосфері довіри, співпраці та творчості між викладачем і студентом, відповідній матеріальній та методологічній базі, відповідальному ставленню студентів до засвоєння теоретичного матеріалу й оволодіння відповідними уміннями та навичками.

Термін «технологія» у перекладі з грецького (techne) означає мистецтво, майстерність, уміння [51, с.17]. Семантика цього слова означає певний процес, спрямований на досягнення поставленої мети, але, в більшості випадків, це поняття використовувалося для описання виробничих процесів.

М.І. Марков визначає технологію як спосіб реалізації людьми складного виробничого процесу шляхом поділу його на систему послідовних процедур і операцій, що однозначно виконуються і мають на меті досягнення високої ефективності. Під процедурою розуміється набір дій (операцій), за допомогою яких здійснюється той чи інший головний процес (чи його окремих етап), що виражає суть конкретної технології, а операція - це безпосереднє практичне розв'язання задачі в рамках даної процедури, тобто однорідна логічно неподільна частина конкретного процесу [56, с.48].

Щодо інформації, як до найціннішого суспільного ресурсу, технологія означає процес її переробки для одержання нової інформації із новими якостями. Тому, стосовно перетворення інформації, став широко використовуватися термін "інформаційні технології", який, за визначенням академіка В.М. Глушкова, визначає інформаційні технології як процеси, пов'язані з опрацюванням і передаванням інформації [24, с.10]. У підході до інформаційних технологій з означеної позиції необхідно зазначити, що такі технології існували завжди, бо процес навчання пов'язаний з передаванням інформації від учителя до учня, від батьків до дітей, від однієї людини до іншої.

Визначення інформаційної технології у літературних джерелах різні, наприклад: "Під інформаційною технологією розуміється сукупність методів і технічних засобів збору, організації, збереження, обробки, передавання і представлення інформації, що розширює знання людей і розвиває їх можливості в управлінні технічними і соціальними процесами" [36, с.5].

За визначенням М.І. Жалдака, інформаційна технологія – це сукупність методів і технічних засобів збирання, організації, зберігання, обробки, передавання, подання інформації, які розширюють знання людей і розвивають їх можливості управління технічними і соціальними процесами [37, с.4].

В.І. Гриценко та Б.М. Паньшин поняття нової інформаційної технології визначають як сукупність принципово нових засобів і методів обробки даних, які є цілісними технологічними системами, що забезпечують створення, розподіл і використання інформації [27, с.27].

В. Монахов інформаційною технологією навчання називає технологічний процес навчання з використанням комп'ютера [59, с.6].

Різноманітність інформаційних процесів у природі, техніці, суспільстві визначає різноманітність способів зберігання, передавання, опрацювання інформації. Разом з тим, різним за своєю природою інформаційним процесам притаманні спільні закономірності, єдність яких,

зумовлена універсальністю комп'ютерної техніки і технології опрацювання інформації, привела до виникнення нових інформаційних технологій [79, с.6].

Узагальнюючи подані визначення, сформулюємо висновок, що ІКТ ґрунтуються на принципово нових методах і засобах одержання та опрацювання інформації, реалізації інформаційних процесів у різних галузях людської діяльності та відповідають сучасним вимогам навчально-виховного процесу.

1.2. Специфіка фахової підготовки майбутніх юристів з урахуванням вимог інформаційного суспільства

Враховуючи тенденції розвитку сучасного суспільства, варто зазначити, що для фахівців усіх напрямків правової діяльності важливими є знання, уміння і навички, пов'язані з комп'ютерною обробкою інформації, а саме: пошуком, збиранням, аналізом, організацією, поданням, передаванням інформації у інформаційному просторі і навколишній реальності; проектуванням об'єктів і процесів, реалізацією планів, у тому числі - в індивідуальній та груповій навчальній і виробничій діяльності; уміння вирішувати принципово нові задачі, учитися протягом усього життя.

Формування інформативних знань, умінь і навичок стає одним із головних завдань сучасної професійної освіти. Зазначимо, що впровадження ІКТ у професійну діяльність забезпечує зміну акцентів у формуванні професійних навичок та умінь підготовки фахівців [31, с.26-27]. Сьогодні практично всі фахово-визначальні уміння та навички вимагають певного ступеню сформованості їх інформативної складової. Доречно говорити про формування навичок застосування ІКТ як окремої предметно-компетентістної категорії.

Сьогодні практично всі фахово-визначальні уміння та навички вимагають певного ступеню сформованості їх інформатичної складової.

Доречно говорити про формування навичок застосування інформаційно-комунікаційних технологій як окремої предметно-компетентної категорії.

Автори звіту Національного американського комітету з досліджень в галузі вищої освіти підкреслюють важливість формування навичок, що є ключовими для майбутнього успіху випускників, який би шлях вони не обрали в житті, і виділяють чотири типи - комунікативні навички, обчислювальні здібності, володіння інформаційними технологіями й уміння учитися [94]. Британське агентство освітніх комунікацій і технологій ВЕСТА (British Educational Communications and Technology Agency) уже давно вивчає формування інформатичних навичок як визнаний аспект національної навчальної програми для початкових і середніх шкіл. Науковець Шейла Корралл відзначає, що в багатьох сучасних публікаціях, присвячених визначенню "ключових навичок", підвищена увага приділяється саме інформатичним навичкам [90].

У дослідження проблеми формування умінь і навичок суттєвий внесок зробили педагоги та психологи С.І. Архангельський, Ю.К. Бабанський, В.П. Безпалько Т.О. Ільїна, М.І. Махмутов, Н.Ф. Тализіна, М.О. Данілов, Є.М. Кабанова-Меллер, В.В. Краєвський, І.Я. Лернер, Б.Ф. Ломов, Н.О. Менчинська, В.Ф. Паламарчук, З.А. Решетова, М.М. Скаткін, В.О. Сластьонін, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, О.О. Леонтєв, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн та ін.

Більшість з них вважають, що умінням і навичкам передують накопичення знань, без яких неможлива цілеспрямована діяльність, які виступають основою уявлень про дійсність, орієнтують особистість на вибір сфери діяльності, є базою формування реалістичного ставлення до сьогодення. Знання, як сукупність інформації, засвоюються шляхом сприйняття, усвідомлення та запам'ятовування. Але, щоб знання стали корисними, необхідно посилити їх практичне спрямування. Особливої цінності набуває й інший компонент змісту освіти - досвід усвідомлення

знань про способи діяльності, досвід здійснення способу діяльності - який після засвоєння втілюється в уміння і навички.

Формування вмінь та навичок відбувається одночасно з формуванням системи знань. У систему умінь та навичок повинні входити інтелектуальні та комунікативні, а також уміння та навички, які є спеціальними для майбутнього фахівця.

О.А. Реан, Н.В. Бордовська, С.І. Розум, досліджуючи систему знань, умінь і навичок, визначають її як професійну компетентність. На їх думку, відповідно до компетентнісного підходу, необхідно включати уміння та навички у структуру навчальних дій як компонент навчальної діяльності та одночасно розглядати їх як невід'ємну інтегративну характеристику особистості. Уміння і навички знаходять своє відображення в освітній компетенції, що передбачає не засвоєння окремих знань умінь та навичок, а опанування комплексною процедурою, у якій кожному виділеному напрямку притаманна відповідна сукупність освітніх компонентів особистісно-діяльнісного характеру [85, с.60]. Таким чином, формування умінь та навичок відбувається у процесі діяльності, визначається об'єктивними особливостями, проявляється як здатність до цілеспрямованої діяльності і є важливою характеристикою особистості.

При такому підході уміння та навички є важливим компонентом процесуально-діяльнісної сторони навчання і розглядається як здатність та результат діяльності з одного боку, а з іншого – як здатність та характеристика (властивість, якість) особистості.

За основу такого визначення даних понять ми приймаємо концепції А.В. Петровського і К.К. Платонова і розглядаємо уміння та навички як здатність досягати заданого результату на основі наявних у суб'єкта знань та системи психічних і практичних дій, які ефективні у відповідний час та можуть бути перенесені у нові умови. Здатність визначається як сукупність властивостей особистості, які забезпечують успішність та удосконалення у навчанні та професійній діяльності [68, с.91].

Таким чином, уміння і навички можна визначити як складову освітньої компетенції майбутнього фахівця, представлену його здатністю бути суб'єктом навчальної діяльності.

Проаналізувавши різні точки зору педагогів та психологів щодо розуміння сутності понять "вміння" і "навичка", ми дійшли висновку, що професійні уміння виявляються у готовності людини виконувати певні дії свідомо, підбираючи і правильно застосовуючи доцільні за даних умов способи їх здійснення і при цьому досягати високих якісних результатів праці.

Увага до проблеми формування професійних умінь і навичок студентів вищих навчальних закладів приділялась завжди. У 1980-1982 роках було розроблено структуру кваліфікаційних характеристик, які, на жаль, не повною мірою задовольняли вимоги вищої школи в питаннях організації та планування підготовки кадрів, визначення змісту професійної освіти, навчально-методичного й матеріально-технічного забезпечення [12, с.7-8]. В.П. Безпалько зазначає, що кваліфікаційна характеристика, яка містить у собі перелік тих основних знань, вмінь і навичок, якими повинен оволодіти студент у процесі навчання, є найбільш примітивним засобом формування мети в професійній підготовці [10, с.44].

Кваліфікаційною характеристикою фахівця визначається зміст професійної компетентності юриста тієї чи іншої спеціалізації. Вона являє собою нормативну модель компетентності фахівця, відображаючи науково обґрунтований склад професійних знань, умінь і навичок. Кваліфікаційна характеристика – це, власне кажучи, перелік узагальнених вимог до юриста на рівні його теоретичного і практичного досвіду.

При описі "професійної" складової моделі крім кваліфікаційних вимог, детально розроблених у державних стандартах, багато учених використовують такі характеристики компетентності фахівця: спеціальну, інтелектуальну, соціально-правову; ініціативність; самоорганізацію; саморегуляцію тощо.

Можна виділити обов'язкові якості, якими повинні володіти випускники будь-якого вузу. О. Мельничук і А. Яковлева серед таких називають відповідальність за доручену справу і перед людьми, сумлінність, соціальну привабливість, єдність слова і діла, широку культуру тощо. Г.Б. Скок під узагальненими особистісними якостями розуміє "фізичне, психічне і моральне здоров'я, освіченість, загальнокультурну грамотність". Е.Ф. Зеєр виділяє у даному контексті креативність, контактність, самоконтроль, самостійність та ін. Р. Петрунева відносить до особистісних професійних якостей ті, котрі сприяють розкриттю і реалізації можливостей людини, формуванню її мотивів і інтересів.

Стосовно моделі особистості фахівця, то за В.П. Безпальком це не тільки загальні вимоги до знань і вмінь, а й вимоги до соціальних, інтелектуальних якостей, а також діагностичні характеристики цих вимог, що є основою для об'єктивної атестації фахівця на всіх етапах його підготовки.

Н.Ф. Тализіна акцентує увагу на тому, що підготовка спеціаліста будь-якого профілю залежить від обґрунтованості трьох основних складових навчального процесу: мети навчання (для чого вчити?); змісту (чого вчити?); принципів організації навчального процесу (як вчити?) [80, с.10-11].

Водночас, В.В. Краєвський та О.В. Хуторской підкреслюють, що основними результатами діяльності освітньої установи є не система знань, умінь і навичок сама по собі. Йдеться про набір ключових компетенцій студентів у інтелектуальній, правовій, інформаційній і інших сферах [52, с.8].

Логічним буде висновок, що вміння та навички визначаються, насамперед, готовністю фахівця до виробничої, практичної діяльності. Це повною мірою відноситься до навичок застосування інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій діяльності майбутнього юриста. Формування умінь та навичок застосування інформаційно-комунікаційних технологій - це сьогодні обов'язкова складова навчального процесу підготовки студента до майбутньої фахової діяльності. Інформатичні вміння

та навички повною мірою можна вважати професійними. Це також обов'язкова складова процесу підготовки студента до самостійної діяльності та накопичення професійного досвіду.

Процес формування професійної компетентності фахівця (це у повній мірі стосується і юриста) та його складових складний і суперечливий. Звичайно, саме поняття компетентність не є новим. Аналіз відповідної літератури свідчить, що значна частина науковців досліджувала цю проблему. Зокрема питанням структури й особливостей професійних компетенцій у галузі освіти займались Н.М. Бібік [14, с.47-52], А.К. Маркова [57, с.84-87], І.В. Родигіна [73, с.8], О.В. Хуторський та ін.

У сучасній психолого-педагогічній літературі із проблеми професійної компетентності спеціаліста висловлюють свою точку зору Т.Г. Браже [18, с.8-9], Н.В. Глинянюк [23, с.60-64], Е.Ф. Зеєр [43, с.99-102], Є.О. Климов [48, с.78-102], А.К. Маркова, Є.М. Павлютенков [64, с.335-341], Л.В. Сохань [39, с.160-178] і ін. Найчастіше дослідники визначають компетентність, як одну із сходинок професіоналізму, тобто як систему знань, умінь, навичок, способів діяльності, психологічних якостей, необхідних для здійснення професійної діяльності, виокремлюючи в структурі компетентності певний склад компонентів.

Н.В. Бордовська, А.О. Реан [15, с.71-74, 117], О.А. Дубасенюк [33, с.90-97], І.А. Зязюн [66, с.31], Т.Г. Браже, М.І. Марков, В.В. Радул [70, с.54] та інші співвідносять поняття "професіоналізм" і "компетентність" та вважають останню необхідним компонентом професіоналізму спеціаліста; інша група дослідників (О.С. Анісимов, А.О. Деркач [5, с.34], І.Д. Багаєва [6, с.10], Є.І. Ісаєв, С.Г. Косорецький, В.І. Слободчиков [46, с.57-66] та інші) пов'язують поняття "професіоналізм" з поняттям "майстерність", ставлячи професіоналізм на більш високу сходинку в ієрархії фахових категорій (характеристик).

У зміст професійної компетентності вчителя, викладача І.А. Зязюн включає знання предмета, методики його викладання, педагогіки й

психології та рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типові особливості й професійно-значущі якості. Але в педагогічній діяльності, на його думку, для професіоналізму мало лише цих компонентів. Необхідні певні особистісні якості, тому що сам педагог є інструментом впливу на учня [44, с.304-306].

У рамках компетентнісного підходу під професійною компетентністю розуміється єдність знань, умінь, здібностей, а також, готовності діяти в складній ситуації й розв'язувати професійні завдання з високим рівнем невизначеності; здатність і готовність до досягнення більш якісного результату праці, відношення до професії як до однієї з ключових особистих цінностей.

На думку міжнародних експертів, у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти, дане поняття охоплює: задані навички (вимога виконувати певні індивідуальні завдання); використання знань і вмінь на робочому місці на рівні встановлених вимог (стандартів) до даної роботи; здатність відповідально виконувати обов'язки і досягати запланованих результатів; здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях; здатність застосовувати знання і вміння у нових умовах виробничої діяльності [32, с.96–97].

Проаналізувавши усі наведені підходи (визначення) можемо стверджувати, що доречно визначати структуру професійної компетентності юриста на означених засадах та виокремлювати такі її компоненти: знання (культурологічні, професійні та інші), інформатичні вміння та навички, здатність до самоосвіти й самовиховання, здатність отримувати від професійної діяльності конкретні результати та вирішувати творчі завдання.

Зазначимо, що питання професійної компетентності всебічно вивчаються зарубіжними дослідниками і ці дослідження є базовими для обґрунтування компетентності у вітчизняній педагогіці. Значної уваги приділяють питанням професійної компетентності американські вчені. В науковій літературі США фігурує особлива одиниця виміру знань фахівця –

період піврозпаду компетентності. Це означає, що через певний час після закінчення вищого закладу освіти компетентність фахівця значно знижується, з'являється нова інформація і вже набуті знання застарівають [22, с.196].

Американські вчені Т. Кроул, С. Камінські, Д. Поделл, які вивчають питання педагогічної психології, відзначають, що професіонали відрізняються від інших працівників рівнем компетентності у прийнятті незалежних рішень і вмінням правильно орієнтуватися в усіх питаннях, безпосередньо пов'язаних із фаховою діяльністю [91].

Наголосимо, що необхідно розмежовувати поняття компетентності та компетенції, використовувати їх обидва, але з різним смислом, маючи на увазі, що, по суті, компетенція - це попередньо визначена (задана) вимога до освітньої підготовки майбутнього фахівця, а компетентність - уже сформована особистісна властивість, характеристика. Компетентність - володіння людиною певною компетенцією, що поєднує особисте ставлення до самої компетенції та предмета діяльності.

Ми погоджуємося з точкою зору О.В. Хуторського про те, що введення поняття компетенцій у нормативну та практичну складові освіти дає можливість вирішувати проблему типову для російської (та, звісно, для української) школи, коли учні та студенти досконало володіють теоретичними знаннями, але не мають достатніх навичок використання цих знань для практичного розв'язання конкретних задач та проблемних ситуацій [84].

Автори Ю.Є. Алюшина та Н.А. Дмитрієвська вважають, що компетенція - це "поєднання знань, навичок та відносин у процесі професійної діяльності, які визначаються вимогами посади, конкретної ситуації та бізнес-цілями організації" [2, с.121]. О.В. Хуторський розглядає поняття "компетенція як сукупність якостей, що потрібні для функціонування в конкретній галузі діяльності. Компетенція - це обізнаність

із чим-небудь, коло повноважень певної організації, установи або особи" [86, с.55-56].

Компетенція складається із сукупності взаємопов'язаних особистісних якостей (знань, умінь, навичок, способів діяльності тощо), які стосуються певного кола предметів, процесів та якісної продуктивної (виробничої) діяльності. Таким чином компетенція передбачає засвоєння не відокремлених знань та умінь, а засвоєння комплексної процедури досягнення конкретного практичного результату.

Підкреслимо, що більшість авторів розуміють компетенцію як здатність особистості вирішувати різнопланові професійні задачі, сукупність знань, умінь та навичок, необхідних для виконання конкретної практичної роботи.

Згідно наказу Міністерства освіти та науки України та Академії педагогічних наук України № 428/48 від 04.09.2000 р. [61] розроблено критерії оцінювання навчальних досягнень у системі освіти, де визначено основні компетенції, яких вимагає сучасне життя, а саме: громадські, ті, що стосуються життя в полікультурному суспільстві, ті, що пов'язані з володінням усною і писемною рідною та іншими мовами, пов'язані з вимогами інформаційного суспільства, а також компетенції щодо бажання і готовності постійно навчатися як у професійному, так і в особистому та суспільному плані [29].

Конкретне наповнення поняття "компетенції" на Заході пов'язано з аналізом запитів роботодавців. Так на семінарах, проведених у рамках проекту "Середня освіта в Європі", підкреслювалося, що Рада Європи не класифікує, а називає ключові компетенції, що повинні бути притаманні нинішньому поколінню випускників у об'єднаній Європі. Поняття "ключові компетенції" було введено в кваліфікаційні вимоги до фахівців у системі післядипломної освіти, підвищення кваліфікації і перепідготовки управлінських кадрів на початку 1990-х рр. Міжнародною організацією праці. Із середини 1990-х рр. це поняття вже починає визначати вимоги до

підготовки фахівців у професійній школі. Рекомендації Ради Європи по визначенню п'яти груп ключових компетенцій, оволодіння якими і виступає основним критерієм якості освіти є актуально значимими. Це:

1. Політичні і соціальні компетенції - здатність брати на себе відповідальність, спільно виробляти рішення і реалізовувати його, толерантність до різних етнокультур і релігій, прояв спряженості особистих інтересів з потребами виробництва і суспільства, участь у функціонуванні і розвитку демократичних інститутів;

2. Міжкультурні компетенції - сприяють позитивним взаєминам людей різних національностей, культур і релігій, розумінню і повазі один одного.

3. Комунікативна компетенція - визначає володіння технологіями усного і письмового спілкування на різних мовах, зокрема спілкування засобами мережі Internet;

4. Соціально-інформаційна компетенція - характеризує володіння інформаційними технологіями і здатність до критичної оцінки соціальної інформації, розповсюджуваної ЗМІ;

5. Персональна компетенція - готовність до постійного підвищення освітнього рівня, потреба в актуалізації і реалізації свого особистісного потенціалу, здатність до саморозвитку, самостійного здобуття нових знань і умінь [30].

Зазначимо, що у реальній ситуації такий розподіл виступає умовним, оскільки суб'єкт оцінює ситуацію, планує діяльність, забезпечує ресурси, реалізує план, оцінює результативність, рефлектує у рамках єдиної діяльності. Таким чином, критерієм прояву компетенції є досягнення людиною позитивного для себе результату у певній ситуації чи діяльності. Але це не означає, що у кожній конкретній ситуації виявляється інша компетенція. Це значить, що в іншій ситуації та для досягнення іншої мети використовуються інші ресурси.

Становлення професійної компетентності майбутнього юриста полягає в системному формуванні єдності знань з різних галузей права, практичного досвіду, власних якостей майбутніх юристів, що дозволяє ефективно здійснювати правозастосовну діяльність і цілеспрямовано відстоювати принципи верховенства права у практичній діяльності. Таким чином забезпечується особистісний розвиток і формування компетентного фахівця.

З огляду на зазначене, розглядатимемо компетентність як перетворення знань, умінь і навичок (ЗУН) у новий якісний стан – потенційну здатність чи готовність особистості до певного виду (роду) діяльності у нестандартних (не передбачуваних, змінних) умовах, тобто дієвість чи функціональність ЗУН.

Умовно відокремлюючи професійну компетентність від інших особистісних характеристик фахівця, ми маємо на увазі, що засвоєння знань (нагромадження інформаційного фонду) – не самоціль, а необхідна умова для трансформації "пасивних знань" у "знання в дії", тобто активне застосування фахівцем набутих знань, умінь і навичок у практичній діяльності – як головного критерію професійної готовності фахівця.

Правомірно говорити і про існування індивідуального підходу до вивчення компетентності. У цьому випадку акцент робиться на врахування індивідуальних особливостей особи, а саме здібностей, знань, установок тощо, необхідних і достатніх для функціонування особистості у певній ролі і у конкретній ситуації. Компетентність розуміється як "відповідність певному рівню розумового, фізіологічного розвитку і певній сумі знань", як "...розвиток навичок особи, взаємопов'язаних з розвитком її "Я" [20, с.207].

У декларації Болонського процесу панує квалітативний підхід до проблем освіти, тому термін "компетентність" використовується для позначення інтегрованих характеристик якості підготовки випускників, для опису результату освітнього процесу. Сприйняття компетентності як нового типу цілепокладання визначає трансформацію освітньої політики вузів у

напрямку врахування інтересів ринку праці і освоєнню парадигми освіти "...через усе життя" [7, с.30].

Підкреслимо, що, не відкидаючи жодного із перерахованих вище підходів та доповнюючи традиційний (ЗУНівський, енциклопедичний) підхід, який забезпечував засвоєння певного масиву інформації, загальне уявлення про способи виконання певної діяльності та сформованість загально професійних умінь та навичок, ми пропонуємо активно та систематично впроваджувати компетентнісний підхід до педагогічного процесу у вищому навчальному закладі (ВНЗ).

На основі детального аналізу наявних публікацій узагальнимо найбільш значимі характеристики компетентнісного підходу у вітчизняній педагогіці.

Праобразом сучасних уявлень компетентнісного підходу вважаються ідеї загального й особистісного розвитку, сформульовані в контексті психолого-педагогічних концепцій розвивальної і особистісно орієнтованої освіти. У цьому зв'язку, компетенції розглядаються як наскрізні, поза- над- і мета- предметні утворення, що інтегрують як традиційні знання, так і різного роду узагальнені інтелектуальні, комунікативні, креативні, методологічні, світоглядні, технологічні та інші уміння.

Категоріальна база компетентнісного підходу безпосередньо пов'язана з ідеєю цілеспрямованості і цілепокладання освітнього процесу, коли компетенції визначають якісно новий, узагальнений рівень умінь і навичок майбутнього фахівця, а зміст освіти визначається чотирикомпонентною моделлю змісту освіти (знання, уміння, досвід творчої діяльності і досвід ціннісного ставлення).

У компетентнісному підході виокремлюють два базових поняття: компетенція і компетентність, при цьому перше з них визначається як сукупність взаємозалежних якостей (здатностей, характеристик) особистості, що визначаються стосовно певного кола предметів і процесів, а друге співвідноситься з володінням людиною відповідною компетенцією, що

включає його власне відношення до самої компетенції та до предмету діяльності.

Поняття "фахової компетентності", розуміється як сукупність значенневих орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності майбутнього спеціаліста стосовно певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення власної і соціально-значимої продуктивної діяльності.

У зв'язку з цим, компетенції диференціюються за тими ж самими рівнями, що і зміст освіти : ключові (реалізовані на метапредметному, загальному для всіх предметів змісті); загальнопредметні (реалізовані на змісті, інтегративному для сукупності предметів освітньої області); предметні (сформовані в рамках окремих предметів).

При формуванні ключових компетенцій і їхніх систем використовується як європейська система ключових компетенцій, так і вітчизняні класифікації, у складі яких представлені ціннісно-змістова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова компетенції та компетенція особистісного самовдосконалення.

Основними параметрами компетентнісного підходу є: загально-професійне і власне значення сформованих знань, умінь та навичок майбутнього спеціаліста, а також способів його продуктивної фахової діяльності; чітке визначення цілей власного професійного удосконалення; виявлення певних компетенцій, які є цілями розвитку особи; наявність чіткої системи критеріїв вимірювання; створення ситуацій для комплексної перевірки умінь і навичок, практичного використання знань та набуття цінного життєвого досвіду; здатність удосконалювати наявні знання, уміння і способи діяльності в міру соціалізації і накопичення професійного досвіду.

Для глибшого розуміння суті та значення модернізації освіти на основі компетентнісного підходу доречно звернутися до досвіду його

реалізації в країнах Заходу і, у першу чергу, США, який узагальнено нами на основі аналізу літературних джерел [89; 94].

При цьому значення має не стільки встановлення відповідностей між українськими чи російськими поняттями і їхніми англійськими еквівалентами, а виявлення специфічного контексту, у якому сформувалися поняття компетентності і компетентнісного підходу в країнах Європи і США, а саме:

1) компетентнісний підхід розглядається як діалектична альтернатива більш традиційному кредитному підходові, орієнтованому на нормування змістових одиниць, аналогічних вітчизняним уявленням про освітній стандарт. Оцінка компетенцій, на відміну від екзаменаційних іспитів, орієнтованих на виявлення обсягу і якості засвоєних знань, припускає пріоритетне використання об'єктивних методів діагностики (спостереження, експертизу результатів професійної діяльності, захист навчальних портфелів тощо);

2) сама компетентність розглядається як здатність до вирішення фахових завдань і готовність до своєї професійної ролі в тій або іншій сфері діяльності. Відповідно, компетенція подається роботодавцями і суспільством у вигляді деяких специфічних вимог до професійної діяльності майбутнього фахівця. За основний показник компетентності тут сприймається рівень відповідності індивідуальних показників майбутнього фахівця вимогам роботодавця і суспільства;

3) основним поняттям компетентнісного підходу є "освітні домени", при цьому підсумкова компетентність подається сукупністю таких доменів, а кожен домен формується як специфічна функція (аспект) майбутньої професійної діяльності. Наприклад, у процесі підготовки правознавців, використовуються наступні домени: домен розв'язання та обґрунтування правових проблем, ситуацій та колізій у відповідності до чинного законодавства; домен оцінок і вимірів; домен інформаційної інтеграції

(пов'язаний з використанням сучасних інформаційних технологій); домен дослідницької діяльності, що пов'язується, в основному, із законотворчістю.

Надалі, кожен з доменів конкретизується не менше ніж на двох рівнях. Зокрема, на початковому рівні виділяються види діяльності і проблеми, до яких майбутні фахівці повинні бути підготовлені (оцінка досягнень, планування результатів та ін.). На наступному рівні виокремлюються окремі дії, виконання яких є запорукою успішної та ефективної діяльності: визначати, інтерпретувати, порівняти, розробити, здійснити, інтегрувати, контролювати тощо;

4) опис компетенцій обов'язково включає нормативну модель діагностичних процедур, що дозволяють практично організувати процес атестації. У рамках моделі визначаються статус і умови застосування всіх методів контролю, у тому числі: тестування; написання есе і представлення (презентація) навчальних портфелів (портфоліо); експертиза практичної діяльності; порядок написання та захисту атестаційних робіт. На закінчення опису компетенцій, як правило, подаються шкали, за допомогою яких визначаються стандартні рівні фахової компетентності (новачок, користувач, досвідчений користувач, професіонал, експерт тощо);

5) примітною особливістю компетентнісного підходу є авторство моделей: воно належить недержавним асоціаціям (федераціям, комітетам, корпораціям), що координують спеціалістів у відповідних сферах фахової діяльності. З огляду на це проблема компетентнісного підходу набуває іншого інституційного відображення: мова йде про систему, що дозволяє досить об'єктивно оцінювати придатність кожного конкретного здобувача до майбутньої діяльності, а також виробляти чіткі критерії якості цієї діяльності. Це дає змогу майбутнім працівникам цілеспрямовано готуватися до отримання відповідних сертифікатів та визнання у певній професійній галузі. У рамках цієї ж проблеми, компетентнісна модель містить чіткі, зрозумілі вказівки щодо політики асоціації, а також вимоги до рівня підготовки експертів для участі в атестаційних процедурах.

Узагальнюючи сказане вище, зробимо такі висновки, по-перше, незважаючи на певну спільність деяких елементів компетентнісного підходу і традиційних для вітчизняної педагогіки уявлень про уміння і навички, ці феномени концептуально різні.

Пострадянська теорія і практика професійної освіти (особливо у вищій школі) більшою мірою пов'язана із класичною університетською традицією, що знаходить своє відображення в ідеях новоевропейського раціоналізму, філософії культури тощо, а компетентнісний підхід сформувався у некласичних представленнях позитивізму і прагматизму, сучасної теорії менеджменту, тестології. Пострадянська педагогічна свідомість значною мірою об'єктоцентрична, тобто в більшості педагогічних концепціях основними елементами змісту є об'єкти і знання про них. Тому компетенція у вітчизняній освіті визначається як спосіб діяльності відносно визначених об'єктів. Якщо ж звернутися до американського досвіду формулювання компетентнісних моделей, то тут на перший план виходить дія, операція, що співвідноситься не з об'єктом (реальним або ідеальним), а із ситуацією, проблемою. Відповідно, об'єкти набувають зовсім іншого статусу - це вже не природні феномени, що повинні бути пізнані, описані і класифіковані, а результати оволодіння відповідною компетенцією (плани, звіти, аналітичні записки).

По-друге, поняття компетентності і компетенції трактуються в вітчизняній та пострадянській педагогічній культурі класичним чином, тобто як ідеальні сутності, що підлягають поясненню й осмисленню. У той же час, компетентність у західній культурі розглядається як некласичний феномен, укорінений у суспільній освітній практиці, який відображає баланс інтересів суспільства (у меншій мірі держави), освітніх інститутів, роботодавців, та споживачів послуг.

По-третє, компетентнісний підхід неминуче буде мати попит у міру підвищення соціальної й економічної ефективності освіти та розвитку кадрового потенціалу суспільства. Але проблема полягає в тому, що

розуміння компетентнісного підходу і стратегія його впровадження повинні відповідати не тільки наявним науковим розробкам, але, у першу чергу, нормативно-правовим, економічним, соціально-психологічним змінам у освіті, перспективам її загальноєвропейської інтеграції, а також внутрішнім проблемам, обмеженням та ризикам розвитку вітчизняної освіти.

Схарактеризуємо специфіку фахової підготовки майбутніх юристів з урахуванням вимог інформаційного суспільства.

Основоположниками концепції "інформаційного суспільства" вважаються Д. Белла [8], та Т. Стоунера [78, с.393], на думку яких інформація і знання, а не капітал і праця формують постіндустріальне суспільство. У інформаційному суспільстві змінюється не тільки виробництво, але і весь устрій життя, система життєвих цінностей, зростає значущість культурного дозвілля по відношенню до матеріальних цінностей. На відміну від індустріального суспільства, де все спрямовано на виробництво і споживання товарів, у інформаційному суспільстві виробляються і споживаються інтелект, знання, збільшується частка розумової праці. Від людини вимагається здібність до творчості, ухвалення самостійних рішень, зростає попит на знання.

А.І. Ракітов [72, с.12-14] виділяє критерії інформаційного суспільства: будь-який індивід, група осіб, підприємство або організація у будь-якому місці і у будь-який час можуть одержати (за відповідну плату або безкоштовно) на основі автоматизованого доступу і систем зв'язку будь-які інформацію і знання, необхідні для вирішення власних і соціально значимих завдань; у суспільстві продукується, функціонує і доступна будь-якому індивіду, групі або організації сучасна інформаційна технологія, яка забезпечує виконання попереднього пункту; існують розвинені інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в об'ємі, необхідному для підтримки науково-технологічного і соціально-історичного прогресу (суспільство повинно самостійно виробляти всю інформацію, необхідну для життєдіяльності); у суспільстві відбувається

процес прискореної автоматизації і роботизації всіх сфер і галузей виробництва та управління; відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких є розширення сфери інформаційної діяльності і послуг.

Зазначимо, що провідними ознаками інформаційного суспільства є вільний доступ до інформації і її поширення, що стало запорукою удосконалення демократичних процедур, підвищення ділової активності, розвитку сумлінної конкуренції, забезпечення прав споживачів. Наявність повної і достовірної інформації забезпечує прийняття правильних і зважених рішень в політиці, економіці, науці, практичній діяльності. Інформаційне суспільство несе в собі вагомий потенціал для удосконалення устрою держави, оптимального використання місцевих умов і ресурсів, значного підвищення ефективності виробництва, розвитку сфери послуг і освіти, економії природних ресурсів і захисту навколишнього середовища, переходу до стійкого та стабільного розвитку.

Персональні комп'ютери, лазерна й оптична техніка, комунікаційні технології дають можливість фахівцям отримувати в потрібний час і у повному обсязі усю необхідну інформацію для реалізації своїх професійних, освітніх, культурних і навіть побутових інтересів. Сучасні інформаційні технології, що дозволяють створювати, зберігати, переробляти і забезпечувати ефективні способи надання інформації користувачам, стали важливим фактором життя суспільства і засобом підвищення ефективності управління усіма галузями суспільної діяльності.

Система освіти - цілісна, відкрита система, домінуючою характеристикою якої є її інформативність, - повинна вирішувати важливу соціальну й економічну проблему: готувати фахівців, здатних ефективно використовувати як уже наявний, так і постійно зростаючий інформаційний потенціал суспільства, фахівців нового типу з творчим інтелектом, здатних успішно розв'язувати професійні задачі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Щоб ефективно готувати громадян інформаційного суспільства, система освіти сама повинна відповідати новим вимогам та запитам. Оскільки темпи оновлення техніки і технологій, форм організації праці випереджують темпи зміни поколінь людей, коли обсяг інформації у світі невинно зростає [49, с.23-27], змінилась мета освіти взагалі і вищої освіти зокрема.

Правильне передбачення перспективних напрямів розвитку вищої професійної освіти - одна з найважливіших передумов успішності функціонування як самої освіти, так і загалом існування певного соціуму.

Значення інформатизації освіти для подальшого розвитку суспільства визначається розумінням її соціальної й економічної значимості, рівнем оснащення сучасними засобами інформаційно-телекомунікаційних технологій, готовністю викладачів та студентів використовувати у навчально-виховному процесі сучасні і ефективні засоби інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій. Результатами інформатизації освіти мають бути: постійне підвищення інформаційної культури кожної людини (комп'ютерної освіченості) [69].

В «Українському педагогічному словнику» С.У. Гончаренка інформатизація освіти розглядається в широкому розумінні слова як "комплекс соціально-педагогічних перетворень, пов'язаних з насиченням освітніх систем інформаційною продукцією засобами й технологією. У вузькому – впровадження в заклади системи освіти інформаційних засобів, що ґрунтуються на мікропроцесорній техніці, а також інформаційної продукції і педагогічних технологіях, які базуються на цих засобах" [26, с.154].

Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року, спрямована на підвищення престижу вищої освіти як одного з головних факторів розвитку економіки, забезпечення високої якості підготовки майбутніх фахівців за рахунок

запровадження гнучких освітніх систем та інформаційних технологій навчання [62].

Кожне нове покоління фахівців необхідно навчати так, щоб молоді фахівці могли ефективно та у досить короткий термін опанувати і використовувати не тільки технічні засоби та програмні продукти, що вже створені попередниками, але й такі, що з'являтимуться під час їх продуктивної діяльності. Майбутні фахівці повинні бути готовими до подальшого розвитку науки і техніки. Інакше кажучи, зараз, як ніколи, процес навчання і виховання підрастаючого покоління повинен бути зорієнтований на перспективу, педагогічна наука і практика повинні мати випереджувальний, прогностичний характер.

Модель майбутнього юриста у тій частині, яка пов'язана з інформаційно-комунікаційними технологіями, повинна визначатися задачами, які цей фахівець має розв'язувати під час своєї професійної діяльності та повинна узгоджуватися з вимогами до професіоналів-правознавців майбутнього і бути чітко окреслена [41].

Набуття майбутніми юристами умінь та навичок застосування ІКТ вимагає використання даних, інформації, відомостей з різних галузей права, базується на системі юридичних понять, що складають фахово-визначальну сукупність знань, умінь і навичок.

Визначимо основні характеристики майбутнього юриста та виокремимо основні психологічні, власні та професійні якості. Місія ЗВО полягає у тому, що він має стати відкритим навчальним, культурним закладом і центром розвитку, де різні категорії, що навчаються, стають фахівцями, особистостями, усвідомлюють потребу безперервної освіти, можуть максимально повно реалізувати свій потенціал, мають сформувати власні погляди і систему цінностей, навчитися керувати своїм життям у сучасному інформаційному суспільстві, сформувати виховати та надати можливості реалізувати майбутньому фахівцеві:

1) психологічні якості (саморегуляцію, самоврядування, ініціативність, творчість, комунікативність, здатність до аналізу й оцінки професійної та суспільної діяльності);

2) особистісні якості (життєву компетентність, фахову компетентність, навчальну активність, розумову самостійність (уміння самостійно формулювати задачі і визначати методи, засоби і технології їх розв'язання; здатність здійснювати самостійний пошук інформації необхідної для розв'язання задач; здатність самостійно аналізувати свою діяльність, науково-гуманістичний світогляд);

3) професійні якості (уявлення про основні проблеми в галузі професійної діяльності; володіння глибокими знаннями чинного законодавства й інших нормативно-правових актів України та міжнародного права, що стосуються професійної діяльності; знанням методів управління та організації роботи колективу, комп'ютерними технологіями знаходження, збереження та опрацювання інформації, навичками застосування ІКТ в сфері професійної діяльності, методами оцінки і контролю якості своєї професійної діяльності; здатністю самостійно формулювати фахові задачі і визначати способи їх розв'язання в межах професійної компетентності, самостійного знаходження необхідної інформації із використанням сучасних ІКТ для розв'язання професійних задач, умінню приймати кваліфіковані управлінські рішення, працювати в колективі, самостійно аналізувати свою професійну діяльність і процес власної праці, здійснювати постановку і реалізацію задач в області професійного самовдосконалення, оцінювати відповідність своєї професійної діяльності вимогам, що змінюються.

Інформатизація юридичної освіти повинна бути спрямована на досягнення двох основних цілей: перша, як найбільш пріоритетна зараз і на найближчу перспективу - підготовка фахівців для наступної професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства; друга - підвищення рівня підготовленості фахівців шляхом удосконалення наявних та розробки нових,

більш ефективних методик навчання на основі сучасних інформаційних і комунікаційних технологій.

На нашу думку, поставлені цілі повинні реалізовуватися із урахуванням змісту юридичного навчання, що припускає вивчення інформаційних технологій як засобу представлення, обробки і засвоєння інформації. Знання даних технологій, уміле їхнє використання створюють реальні можливості для включення в підготовку фахівця принципово нового підходу, раніше недоступного для застосування в процесі навчання. Навички пошуку, добору, оцінки інформації і її подальшого використання, що формують інформаційну культуру правознавця, поступово починають розглядатися як базовий компонент загальної грамотності. Донедавна, коли вміння використовувати інформаційні технології в професійній діяльності не було настільки важливим фактором підготовки фахівця, інформатична підготовка в інститутах і на юридичних факультетах зводилася до "прослуховування" невеликого, мало професійно-орієнтованого курсу під узагальненою назвою "Основи інформатики та обчислювальної техніки", найчастіше без наявності матеріально-технічної бази, що вже не відповідає вимогам сьогодення.

Ми виділили кілька підходів до формування інформатичного компоненту вищої юридичної освіти. Згідно з цим основними завданнями інформатичної підготовки в реалізації поставленої цілі повинні бути: узагальнення і поглиблення теоретичних знань про основні поняття і методи інформатики як наукової дисципліни; вивчення та засвоєння основ і способів представлення, збереження, обробки і передавання інформації з застосуванням комп'ютерних засобів; формування умінь і стійких навичок роботи на персональному комп'ютері; освоєння методів роботи з інформаційними і телекомунікаційними технологіями; вивчення й освоєння методів та способів застосування сучасних інформаційних технологій у професійній діяльності.

Зміст основних компонентів інформатичної підготовки повинен бути побудований таким чином, щоб служити базою для формування основ інформаційної культури майбутнього фахівця-правознавця. У цьому випадку специфіка предметної області майбутньої професійної діяльності повинна знаходити своє відображення у розв'язанні конкретних прикладних задач на лабораторних і практичних заняттях.

Практика свідчить, як відзначає Толстошєєв В.І., інтеграція інформатики і юриспруденції - закономірний процес у розвитку гуманітарних і природничонаукових сфер, що супроводжується появою нових знань. Так пошук необхідної правової інформації за допомогою комп'ютера вимагає не тільки технічних пізнань, але і юридичних, що стосуються структури норм права, умов їх дій.

У руслі розглядуваної нами проблеми особливого значення набуває можливість побудови "ідеальних моделей" об'єктів, що вивчаються, і серед них – моделі формування професійної компетентності майбутніх правознавців. Педагогічний зміст моделі виявляється в тому, що вона дозволяє виділити актуальні та перспективні завдання навчально-виховного процесу, виявити, вивчити та науково обґрунтувати умови можливого зближення між вірогідними, очікуваними та бажаними змінами об'єкта, що вивчається.

Основні напрями розробки моделі підготовки фахівця достатньо повно виклала О.Е. Смирнова. За основу моделі спеціаліста взята майбутня фахова діяльність, для опису цієї діяльності виокремленні базові характеристики: проблеми (завдання), які необхідно вирішувати фахівцеві в професійній діяльності; типи діяльності, тобто способи або прийоми, за допомогою яких вирішуються сформульовані завдання; функції, тобто узагальнені характеристики основних обов'язків, які виконуються відповідно до вимог професії; шляхи вирішення окреслених проблем або завдань; знання теоретичного або прикладного характеру, якими оперує у своїй діяльності фахівець; уміння та навички, за допомогою яких досягаються бажані

результати; якості (індивідуально-типологічні параметри особистості), що забезпечують успішність дій в обраній галузі; ціннісні орієнтації та установки [75, с.27].

Зазначимо, що підготовка майбутнього фахового фахівця у галузі правознавства у сучасних умовах господарювання вимагає системного розв'язання такої сукупності завдань:

набуття студентами визначеного обсягу базових знань з інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій;

набуття студентами умінь і навичок свідомого цілеспрямованого, раціонального використання інформаційних технологій під час навчально-пізнавальної та майбутньої професійної діяльності;

навчання самостійній науково-дослідницькій роботі, постановці, конкретизації та деталізації завдань щодо пошуку необхідної інформації з фахових питань та її опрацювання, вільного орієнтування у інформаційному просторі фахової галузі знань своєї майбутньої діяльності;

розвиток у студентів їхніх творчих здібностей та формування в них основ самостійного підвищення фахового рівня.

Вважаємо, що метою і завданням навчання інформатики на юридичному факультеті є: формування чітких уявлень про можливості автоматизованої обробки інформації стосовно фахової діяльності; формування у студентів компетенції раціонального застосування ІКТ; формування стійких навичок формалізації фахово-орієнтованих задач, аналізу та структурування інформації (інформаційних потоків) та створення алгоритмів розв'язання таких задач; вироблення та закріплення усвідомлення необхідності творчого підходу до вирішення проблемних професійних ситуацій.

До змісту курсу інформатики та інформаційних технологій, незалежно від конкретної спеціальності, мають входити такі чотири стандартних блоки: основи теорії інформації (інформація, інформатика, інформатичні процеси); технічні і програмні засоби опрацювання інформації, зокрема, операційні

середовища і сучасні комунікаційні технології; вивчення офісних технологій та відповідних програмних засобів.

У процесі вивчення дисципліни "Інформатика та інформаційно-комунікаційні технології у правознавстві" надзвичайно важливо спиратися на завдання, які доводиться розв'язувати юристу у своїй повсякденній професійній діяльності.

Варто наголосити на тому, що використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє підвищити ефективність прийняття рішень за рахунок своєчасного отримання необхідної інформації. Основною запорукою здійснення фахової діяльності майбутнім фахівцем є опанування визначеним обсягом знань умінь та навичок з ІКТ, які є достатніми для усвідомлення проблем і шляхів практичного застосування цих навичок у професійній діяльності. Професіоналізм діяльності починається з визначеного обсягу знань. А обсяг знань у першому наближенні оцінюється кількістю навчальних годин з усіх видів навчальної роботи [55, с.72].

Висновки до розділу 1

Швидкі темпи трансформації суспільства та науково-технічного прогресу сприяють посиленню вимог до підготовки майбутніх юристів у сфері нових інформаційних технологій, оскільки професійну діяльність сучасного правознавця неможливо уявити без застосування засобів обчислювальної техніки.

Структура діяльності юриста та його фахові потреби, які зумовлюються процесом інформатизації освіти, впливають на зміст підготовки майбутнього юриста у вищих навчальних закладах та визначають рівень їх готовності до використання ІКТ.

Для сучасного фахівця усіх напрямів правової діяльності усе більшої значимості набувають знання, уміння і навички, пов'язані з комп'ютерною обробкою інформації. Зокрема, пошук, збирання, аналіз, організація, подання, передавання інформації в інформаційному просторі та навколишній реальності; проектування об'єктів і процесів, реалізація планів, у тому числі – в індивідуальній та груповій навчальній і виробничій діяльності; уміння вирішувати принципово нові задачі, учитися протягом усього життя. Формування інформатичних умінь і навичок стає одним із головних завдань сучасної професійної освіти. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у професійну діяльність забезпечує зміну акцентів у формуванні професійних навичок та умінь підготовки фахівців.

Наразі практично всі фахово-визначальні уміння та навички вимагають певного ступеню сформованості їх інформатичної складової. Доречно говорити про формування навичок застосування інформаційно-комунікаційних технологій як окремої предметно-компетентісної категорії.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав існування трьох основних підходів до визначення понять «уміння» і навички», а саме:

діяльнісний підхід – сприяє можливості розкрити змістову й операційну складові розвитку умінь та навичок. Уміння визначається як

знання в дії, процес розвитку умінь розглядається в нерозривному зв'язку із зовнішніми процесами і психічною діяльністю;

особистісний підхід – дає підстави розглядати уміння та навички у сенсі характеристики особистості, особистісну властивість, здатність майбутнього фахівця до цілеспрямованої діяльності, засновану на знаннях здатність досягти свідомо поставленої мети;

компетентнісний підхід – обґрунтовує включення умінь та навичок у структуру навчальних дій як компонентів навчальної діяльності та брати їх до уваги як невід'ємну інтегративну характеристику особистості.

Із позицій усіх трьох підходів (системного, особистісно-діяльнісного і компетентнісного) уміння є здатністю цілісною і інтегративною, виступає як взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх дій, представлених спочатку як навичка, потім виявляє себе в окремих компетенціях, і, надалі, проявляється як компетентність.

Здійснений нами аналіз дав підстави для висновку, що рівень сформованості умінь з інформаційно-комунікаційних технологій у випускників вищих навчальних закладів, які готують фахівців у галузі правознавства є недостатнім для забезпечення їх конкурентноздатності на ринку праці і професійної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх фахівців у різних напрямках юриспруденції

У процесі використання ІКТ у навчальному процесі на сучасному технологічному рівні розвиваються інформативна та комунікативна компетентності, що проявляється: в знанні методів обробки інформації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; в конкретних навичках використання різноманітних електронних пристроїв; в умінні знаходити та використовувати інформацію з різних джерел, подавати її у зрозумілому, доступному вигляді та ефективно працювати з різними видами та типами інформації.

У зв'язку з цим важливо роз'яснити важливість застосування ІКТ у підготовці майбутніх фахівців у різних напрямках юриспруденції. По-перше, юридична практика передбачає використання елементів діловодства та створення електронних документів універсального, суспільного та особистого призначення, що мають практичне застосування (заяви, розпорядження, угоди, накази, вітальні листівки, візитні картки, телефонні довідники і т.д.) [9, с.7].

У процесі вивчення юридичних дисциплін значну увагу варто приділяти універсальним пакетам прикладних програм. Традиційно в цій групі виділяють текстові і графічні редактори, системи керування базами даних та електронні таблиці. Важливу роль у роботі юриста відіграють довідково-правові систем, що містять нормативні акти; різні бази даних

спеціального призначення (для автоінспекції, для карного розшуку, для паспортно-візової служби тощо); професійні інформаційні системи (для нотаріуса чи адвоката); ділові ігри як для окремих правових дисциплін (криміналістика, кримінологія), так і з юридичних спеціальностей. Найбільшу популярність на сьогоднішній день серед практикуючих юристів, економістів, управлінців мають інформаційно-пошукові системи "ЛІГА:ЗАКОН", "Юрист-Плюс", "Законодавство", Інтернет-сайти Президента України, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, сайт "Нормативні акти України" тощо.

З огляду на це, аналіз практичної готовності майбутніх фахівців, перелік ключових компетенцій, вироблених у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів, міг би стати основою, відправною точкою для створення та закріплення таких компетенцій у нормативному акті.

Враховуючи викладене, визначимо інформативні компетенції, якими повинен володіти майбутній юрист: створювати ділові документи (листи, резюме, заяви, накази, розпорядження та ін.), а також процесуальні документи (договори, скарги, позови, нотаріальні акти) засобами текстового редактора; створювати та використовувати активні шаблони документів; застосовувати електронні таблиці для створення спеціалізованих калькуляторів і проведення обчислень та для графічного представлення числових даних; планувати робочий час; створювати презентації; користуватися службами мережі Інтернет; ефективно працювати з таблицями, графіками, діаграмами (створення, аналіз); володіти компетенцією мови запитів та пошуку інформації в Інтернет; ефективно працювати зі спеціалізованими інформаційно-пошуковими системами, базами даних та знань; застосовувати експертні системи; використовувати офісну оргтехніку (сканер, ксерокс, факс).

Зв'язок освітнього процесу з реальними запитами та вимогами роботодавців (професійної практичної діяльності) дає можливість визначити не тільки основні фахові компетенції у обраній майбутнім фахівцем

правознавцем за спеціалізацією (державно-правовою, кримінально-правовою, цивільно-правовою, із земельного, екологічного чи господарського права), а й інформативні компетенції, які, як правило, за рахунок універсальності предметної області інформатики, підсилюють рівень компетентності фахівця [11, с.18].

Кожен викладач закладу вищої освіти, застосовуючи нові методики викладання та здійснюючи аналіз їх ефективності, має можливість на практиці оцінити якість та результативність своєї власної педагогічної діяльності у процесі формування компетентного фахівця. Високу ефективність у порівнянні з традиційним навчальним процесом, зокрема під час проведення семінарських занять, дають комплексні творчі проблемні роботи з різних галузей права, які вирішуються із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Проблемна задача, яка моделює конкретну ситуацію у процесі вивчення певної теми професійно-орієнтованого предмета, передбачає її вирішення відповідно до специфіки майбутньої професії (працівника слідчих органів, виконавчої служби, контролюючих органів, адвоката тощо).

Можемо стверджувати, що фахово-інформатичні компетенції, якими має володіти фахівець, є однаковими для усіх специфічних застосувань і полягають у:

- пошуку відповідних статей законів та інших нормативно-правових актів, що врегульовують поставлену ситуативну задачу у рамках чинного законодавства (компетенції роботи зі спеціалізованими інформаційно-пошуковими системами та пошук нормативної інформації у мережі Інтернет);

- створенні текстового документа з обґрунтуванням визначеної ситуації, вставки витягів з чинного законодавства із посиланням на офіційні джерела, де ці нормативні акти були надруковані (компетенція використання текстового редактора);

- проведенні необхідних розрахунків, як-то нарахування аліментів,

аналіз сплати податків, обрахування площі ділянки землі неправильної форми для подальших обрахунків, пов'язаних із справлянням державного мита, оцінка вартості житла, аналіз оплати за комунальні та інші послуги пільговим верствам населення тощо (компетенція використання електронної таблиці);

- створення текстових документів процесуальних актів, відповідних даних ситуації та створення активних шаблонів (компетенція роботи з текстовим редактором);

- внесення нового запису до картотеки розглянутих справ та картотеки клієнтів (компетенція роботи з базою даних).

Вивчення інформаційно-комунікаційних технологій здійснюється в рамках окремої змістової лінії навчання інформатики у вищому навчальному закладі і забезпечує студентам можливість створювати власний алгоритм розв'язання професійно-орієнтованої задачі з конкретної галузі права з використанням комп'ютера; (незалежно від сфери діяльності майбутнього юриста). У процесі розв'язання професійних завдань фахівці усіх юридичних професій повинні керуватися принципами законності, справедливості, демократичності, гуманності, гласності, захищати інтереси держави та служити інтересам людини.

У побудові алгоритму розв'язання однієї і тієї ж професійної задачі принципи конкретизуються: для адвокатів головним стає принцип конфіденційності, для фахівців адміністративного права - публічності, для цивільного – юридичної рівності сторін та диспозитивності, для кримінального – імперативності та субординації тощо.

Для однієї і тієї ж задачі різними будуть постановка задачі, побудова моделі, розробка і використання алгоритму, аналіз результатів. Правознавці з різних спеціальностей, як правило, у такій ситуації керуються різними законодавчими та нормативними актами: адвокати - Законом України "Про адвокатуру", спеціалісти з адміністративного права – Кодексом України про адміністративні правопорушення, цивільного права - Цивільним та Цивільно-

процесуальним кодексами України, кримінального - Кримінальним та Кримінально-процесуальним кодексами України тощо [21, с.7]. Але обов'язковими у роботі фахівців різних професій будуть:

використання текстового редактора для створення друкованої версії витягів із діючих законодавчо-нормативних актів для аргументації кінцевих сформульованих положень розв'язаної задачі, створення правильної логічної структури вихідного документу, визначення послідовності розміщення в ньому знайдених матеріалів з обов'язковим посиланням на відповідні статті чинних законодавчих актів, створення бланка (шаблону) вихідного (підсумкового) документа, коментар пояснення до його укладання та процедури підписання;

створення спеціалізованих калькуляторів у середовищі електронної таблиці, виконання обчислень та графічне представлення числових даних;

чіткі уявлення про телекомунікації, телекомунікаційні мережі різного типу (локальні, регіональні, глобальні), їхнє призначення і можливості, про пошук інформації та служби Інтернет;

Таким чином, ми виокремили складові, згідно з якими доречно визначати рівень фахово-інформатичної компетентності означеного фахівця: Навички кваліфікованого користувача комп'ютерної техніки. Вміння здійснювати пошук інформації. Вміння отримувати нові знання та здійснювати самоосвіту засобами НІТ. Вміння використовувати ІКТ для розв'язання фахових задач.

Основними критеріями ефективності формування фахово-інформатичної компетентності визначимо: ціннісно-мотиваційний; когнітивно-змістовий; операційно-технологічний;

Фахово-інформатична компетентність може бути сформована на низькому, середньому та високому рівнях. Так, у ціннісно-мотиваційній сфері для високого рівня сформованості такої компетентності майбутнього правознавця є характерним підвищений інтерес до професії юриста в системі ціннісних орієнтацій, усвідомлення соціального значення правової

діяльності, висока активність і самостійність у навчальній діяльності, орієнтація на творчість, переживання позитивних емоцій під час заняття правовою діяльністю, у період виробничої практики чітко виявляється фахова спрямованість: цивільно-правова, кримінально-правова чи державно-правова, чітке усвідомлення необхідності, важливості та практичного значення володіння інформаційно-комунікаційними технологіями для усіх видів діяльності.

Для середнього рівня сформованості фахово-інформатичної компетентності майбутнього юриста характерними є риси: інтерес до професії правознавця виявляється епізодично, мотиви оволодіння професією не співвідносяться із власними можливостями і бажаннями та попитом на означену професію в суспільстві, епізодичність установки на творчу і проектну діяльність, недостатній рівень сформованості позитивних емоцій в процесі навчально-професійної діяльності, у процесі виробничої практики формально виявляється фахова спрямованість (на свій предмет), недостатньо усвідомлене позитивне ставлення до цінностей професії і проектної діяльності, нечіткі цілі майбутньої професійної діяльності, усвідомлення застосування інформаційно-комунікаційних технологій для усіх видів фахової діяльності нестабільне, епізодичне.

Для низького рівня характерними є такі показники, як несформованість професійних намірів, переважання цінностей, що не відображають об'єктивну сутність професії юриста, переважання утилітарної мотивації оволодіння професією, незадоволеність професійним вибором, невиразність професійних інтересів, нахилів, у період виробничої практики виявляється псевдо юридична спрямованість на самого себе, своє самопочуття, значення проектної діяльності визначається формально, вона не стала частиною свідомості й не є основою позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності усвідомлення необхідності, важливості та прикладного значення ІКТ для професії практично відсутнє.

Вважаємо, що в операційно-технологічній сфері ці показники за рівнем сформованості фахово-інформатичної компетентності майбутнього правознавця поділяються таким чином: у студентів з високим рівнем спостерігаються яскраво виражена потреба реалізувати набуті інформаційно-комунікаційні навички в правовій діяльності, виявити комунікативні, організаторські та інші юридичні здібності, наявна висока активність в оволодінні новими професійно важливими знаннями й уміннями (у тому числі й інформатичними), розвиток професійно важливих якостей відбувається творчо, у процесі виробничої практики у конкретних правових ситуаціях переважають активні методи навчання.

2.2. Педагогічні умови фахової підготовки майбутніх юристів у закладі вищої освіти

Для успішного формування у майбутніх правників інформативних умінь та навичок і як кінцевого результату - фахово-інформатичної компетентності, необхідно визначити ті педагогічні умови, що сприятимуть цьому процесу і будуть забезпечувати підвищення якості фахової підготовки означених фахівців, а також уточнити, що нами розуміється під такими умовами.

У науковій літературі обґрунтовуються різні точки зору. Найбільш вдалим, на наш погляд, є визначення, дані М.М. Боритко і В.І. Андреевим. Під педагогічною умовою М.М. Боритко розуміє зовнішню обставину, так чи інакше свідомо сконструйовану педагогом для досягнення заданого результату, яка істотно впливає на хід педагогічного процесу [17, с.100]. В.І. Андреев вважає, що педагогічні умови є результатом "цілеспрямованого добору, конструювання і застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення ... цілей" [4, с.124].

Виявлення і створення педагогічних умов, що істотно впливають на процес навчання і формування позитивних установок на набуття

професійних знань, умінь і навичок, зокрема інформатичних, ґрунтується на факторах (мотивах), котрі впливають на усвідомлення професійних інтересів студентів.

Найважливішою, на наш погляд, умовою формування інформативної компетентності майбутніх фахівців є навчальне інформаційно-освітнє середовище, під яким розуміємо сукупність факторів, які сприяють виникненню і розвитку взаємодій у суб'єкт - об'єкт - суб'єктному середовищі.

Визначити характеристики освітнього середовища можна таким чином: освітнє середовище є системним об'єктом, що перетворює сукупність зовнішніх умов навчання, виховання і розвитку людини, зумовлює принцип системності у педагогічній науці і практиці; цілісність освітнього середовища досягається реалізацією комплексної мети навчання і виховання на рівні безперервної освіти; освітнє середовище володіє широким спектром модальності, що формує локальні середовища різної якості; освітнє середовище виступає не тільки як умова, але і як засіб навчання і виховання; освітнє середовище формується у процесі взаємодії соціального, предметного і дидактичного компонентів; освітнє середовище є чинником розвитку ціннісних орієнтації особи [13, с.100].

Розвиток інформаційно-освітнього середовища виступає необхідною умовою тому, що саме у середовищі навчального закладу, мікросоціумі, відбувається формування студента як майбутнього фахівця, громадянина, особистості. У сучасній педагогічній літературі приділено достатньо уваги проблемі впливу середовища на освіту особи. Дана проблема розглядається в дослідженнях Ю. Бабанського, В.Ю. Беляєва, Г. Блуднова, Т. Габай, Б. Гершунського, В. Козирєва, Є. Машбиця, Г. Менг, В. Нестеренко І. Поліщука, Н. Сизінцевої, Г. Селевко, Н. Тализіної, О. Тихомирова. Причому більшість названих дослідників головним чинником розвитку інформаційно-освітнього середовища ВНЗ розглядають використання комп'ютерів і комп'ютерних технологій у навчальному процесі.

Наведемо різні точки зору на зміст поняття інформаційно-освітнє

середовище. Під інформаційно-освітнім середовищем розуміється системно організована сукупність інформаційного, технічного, навчально-методичного забезпечення, нерозривно пов'язана з людиною, як суб'єктом освітнього процесу (О.А. Ільченко) [45].

Поняття "інформаційне середовище" розглядається Ракітіною О.І. як частина інформаційного простору, найближче зовнішнє, по відношенню до індивіда, інформаційне оточення, сукупність умов, у яких безпосередньо протікає його діяльність [71, с.19-25].

Інформаційне середовище навчального закладу - це одна із сторін його діяльності, що включає організаційно-методичні засоби, сукупність технічних і програмних засобів зберігання, обробки, передавання інформації, що забезпечує оперативний доступ до інформації і освітні комунікації [76] (О.І. Соколова).

А.А. Андрєєв, під освітнім соціокультурним середовищем має на увазі систему ключових чинників, що визначають освіту і розвиток людини [3, с.43-44].

Слід означити більш загальне по відношенню до інформаційного середовища поняття "інформаційний простір". Індивід, існуючи в одному і тому ж інформаційному просторі, може переходити з одного інформаційного середовища в інше, наприклад, при зміні роду заняття, захоплення і т.п., або індивід може знаходитися одночасно в декількох інформаційних середовищах, незважаючи на їх різноманітність.

Компонентами інформаційного навчального середовища визначимо: матеріальне забезпечення (навчальна періодична література, засоби масової інформації, бібліотеки, архіви, законодавчі бази, комп'ютерні технології, банки нормативно-правової інформації і т.д.); інформатичне забезпечення (знання методів пошуку, обробки, зберігання та аналізу інформації); комунікативне забезпечення (можливість спілкування з друзями, колегами, проведення юридичних консультацій в режимі on-line тощо).

Психологічне трактування поняття середовища розкривається через

взаємини особистості та середовища, де визначальною є категорія спілкування. Спілкування в контексті взаємодії особи і середовища може бути розкрито, з одного боку, як комунікативно-регулюючий процес, в якому не тільки передається сума цінностей, але і регулюється їх освоєння, з іншого боку, - як вид людської активності, що виражає взаємодію суб'єкта з суб'єктом.

З огляду на це необхідно зазначити таке: середовище впливає на життєдіяльність суб'єкта і є важливим чинником регуляції його поведінки; із будь-яким компонентом середовища суб'єкт пов'язаний через процеси пристосування і, разом з тим, впливає на його зміни; процеси взаємодії між суб'єктом та середовищем носять двосторонній характер. Середовище через свої структурні елементи впливає на формування суб'єкта, який, вступаючи у взаємодію з іншими суб'єктами, предметами і явищами, створює середовище, надає йому певного соціального значення; поведінка суб'єкта значною мірою залежить від сформованого у власній свідомості образу середовища.

Таким чином, середовище - це оточуючі індивіда умови, в яких протікає його формування і діяльність.

Поділяємо позицію В.А. Козирева, який зазначає: "Як соціокультурне явище освітнє середовище включає всю сукупність умов, у яких відбувається становлення, розвиток і освіта людини. Як соціально-педагогічне явище воно представляє сукупність умов, спеціально створених державою і суспільством, необхідних для освіти людини в процесі його життя. Освітнє середовище як педагогічне явище є сукупність умов, з якими суб'єкти навчального процесу вступають у взаємодію і в яких відбувається освітній процес" [50, с.101].

Наголосимо, що матеріально-технічну базу, зважаючи на особливості власне виробничих процесів із застосуванням ІКТ, повинні складати комплектні учбові комп'ютерні класи з локальною мережею, обладнання, що забезпечує доступ до глобальної мережі Інтернет, спеціалізоване

комп'ютерне обладнання відповідно до профільної (правової) спеціалізації закладу, телекомунікаційні засоби інформаційного простору, потужні сервери чи портали освітнього та правового спрямування, розгалужена багаторівнева мережа сервісного обслуговування комп'ютерних засобів, периферійного та комунікаційного обладнання.

Навчально-методичне забезпечення, окрім традиційних складників, має включати системне та універсальне прикладне програмне забезпечення навчального призначення, різноманітні програмні засоби, спеціалізоване інструментальне програмне забезпечення відповідно напряму професійного навчання, ресурсне виробничо-технологічне, дидактичне та методичне забезпечення навчального процесу (із максимальним його наближенням до реального), різноманітне інформаційне наповнення освітніх серверів та технологічне забезпечення його використання.

При цьому все задіяне програмне забезпечення має бути ліцензованим і сертифікованим (за апаратно-програмними та педагогічними вимогами).

У сучасних умовах розвитку освіти, де на перший план виступає проблема розвитку особистісних якостей майбутніх фахівців, відчувається необхідність у викладачі, що на основі врахування мінливих соціально-економічних умов і загальної ситуації в системі професійної освіти може ефективно організувати педагогічний процес. До кадрового складу також мають включатися викладачі спеціальних дисциплін та інженерно-технічні працівники з сервісного обслуговування засобів ІКТ. Від фахівців обох зазначених груп вимагається як висока кваліфікація з певної галузі ІКТ, так і якісна юридична (педагогічна) чи технічна освіта, яка, зокрема, передбачає знання й володіння сучасними технологіями.

На Всесвітній конференції ЮНЕСКО з проблем вищої освіти було зазначено, що нові інформаційні технології не зменшують потреби у кваліфікованих викладачах, а змінюють їх роль у навчальному процесі. Було підкреслено, що провідного значення набуває постійний діалог викладача і студента, який перетворює інформацію на знання і розуміння [67, с.15, 34-

41].

Підкреслимо, що однією з пріоритетних задач будь-якого викладача є створення нової системи відносин і організація спільної діяльності зі студентами. Ефективність педагогічної взаємодії студентів і викладачів може здійснюватися не лише за допомогою відстеження й оцінки досягнутих знань, умінь і навичок, але і визначення фахової спрямованості майбутніх фахівців, одним з показників якої є сформованість інтересу до майбутньої професійної діяльності.

У нашому випадку інформаційно-освітнє середовище розглядалося як умова, що визначає формування гносеологічного компоненту інформатичної компетентності студентів-правознавців. Створене середовище сприяло посиленню знань не тільки у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, але і у області юриспруденції. Середовище давало приріст знань.

Інформаційно-освітнє середовище найефективніше впливало на гносеологічний компонент інформаційної компетентності, під яким ми розуміємо домінування професійних знань. Всі компоненти інформатичної компетентності взаємопов'язані, взаємозумовлені, взаємопроникаючі і кожен попередній обумовлює наступний, включаючись в його склад. Але в цілях експерименту ми їх розділяли. Гносеологічний компонент впливає на уміння та навички (це - знання у дії), а ціннісне відношення та мотивація до використання ІКТ - на якість засвоєння знань [42, с.313].

Якість освіти фахівця в інформаційному, технічно оснащеному середовищі залежить, на нашу думку, від ступеня взаємодії суб'єкта (майбутнього правознавця) з інформаційним середовищем. Ми вважаємо, що необхідно з'ясувати параметри суб'єктної готовності до взаємодії з інформаційним освітнім середовищем: чи готовий суб'єкт до даної взаємодії, чи знає він про необхідність такої взаємодії. Але ми твердо переконані, що готовність студента використовувати інформаційно-комунікаційні технології залежить не тільки від його знань, умінь та навичок, але і від того, для яких цілей він має намір використовувати означені технології, чи хоче він їх

використовувати, чи бачить він ефективність їх застосування у своїй майбутній професійній діяльності.

У зв'язку з цим нам важливо вияснити чи упевнений суб'єкт у необхідності використання інформаційних технологій, чи підготовлений він до такого використання, чи готовий суб'єкт-викладач використовувати інформаційні. Варто погодитися з думкою А.О. Вербицького і Н.А. Бакшаєвою про те, що організація навчального процесу повинна забезпечити перехід учня з позиції студента в позицію фахівця, а потім трансформацію навчальної діяльності в професійну припускає зміну предметів діяльності.

Для досягнення цілей формування, точніше «вирощування» особистості професіонала, - стверджує А.О. Вербицький, - необхідно організувати такий освітній процес, що забезпечить перехід, трансформацію одного типу діяльності (навчально-пізнавального) в іншій (професійний) з відповідною зміною потреб і мотивів, цілей, дій (вчинків), засобів, предмета і результатів.

Ефективність підготовки майбутнього фахівця багато в чому визначається усвідомленням соціального престижу, особистісної значимості обраної професії та перспективи майбутньої професійної діяльності. Це означає таку підготовку фахівця, яка передбачає засвоєння достатнього обсягу теоретичних знань і практичних умінь, формування необхідних передумов для його успішної професійної адаптації в нових чи змінених умовах.

Необхідний такий підхід до навчання, розробки і впровадження нових педагогічних технологій, який визначає усвідомлення цілей і мотивів вибору професії чи її зміни.

"У таких освітніх процесах, - зазначає науковець Н.Б. Крилова, - акцент робиться не на пояснення учням "знань", а на розвиток їх інтересів і на розширення індивідуально значимого знання" [53, с.22].

Навчання набуває власної значимості для кожного студента якщо його

зміст зорієнтовано на систему зрозумілих цінностей та ідеалів. Заслуговує на увагу точка зору А.К. Маркової, яка стверджує, що зміст навчання - це складне особистісне утворення, і він пов'язаний з рівнем сформованості навчальної діяльності майбутніх фахівців, що передбачає усвідомлення об'єктивної значимості навчання, яке ґрунтується на суспільно вироблених моральних цінностях, прийнятих в соціальному оточенні і родині; розуміння суб'єктивної значимості навчання для себе [58, с.11].

Умова, що розкривається, висуває свої вимоги до формулювання цілей професійної освіти, що означає передбачення очікуваних результатів, до яких повинні прагнути викладачі в спільній діяльності з майбутніми фахівцями.

Ставлення студентів до обраної спеціальності багато в чому визначається характером навчально-виховного процесу, у якому повинна моделюватися майбутня професійна діяльність. Створення умов для усвідомлення перспектив майбутньої фахової діяльності зумовлює специфічні особливості організації змісту професійного навчання, до числа яких відноситься необхідність створення стійкої суб'єктної позиції майбутніх фахівців, що сприяє розвитку пізнавальних можливостей, прагненню постійно поповнювати й удосконалювати свої професійні знання, розширювати свій кругозір.

Орієнтація сучасної юридичної освіти на особистісно-професійний розвиток майбутнього юриста виокремлює проблему створення умов, направлених на активізацію самопізнання, саморозвитку студентів, зміни їх відношення до власних досягнень, тобто на перехід від пасивно-споглядальної позиції відносно себе і реальності до активно-творчої, на створення позитивного образу "Я-майбутній юрист".

Якщо в освітньому процесі активізована суб'єктна позиція студента, то формується стійкий, диференційований образ майбутнього правника, розвивається власна позиція студента, підвищується значимість професійного досвіду. В процесі навчання педагогічна дія визначається власною активністю суб'єкта, самостійним вибором мети, способів і

траєкторії навчання; здатністю самовизначатися в навчанні, розвивати своє мислення і творчі здібності.

Активність є вищим ступенем життєвих відносин суб'єкта. Майбутній фахівець може проявити активність тільки у випадку, коли навчальна діяльність буде поєднана з його власною мотивацією, інтересами і цілями. Комп'ютер надає можливості для активного залучення до навчання усіх студентів, сприяє мобілізації їх творчих сил, створює умови для формування дослідницьких навиків. Тому навчальний процес повинен бути організований так, щоб майбутній фахівець міг самостійно оволодіти комплексом інформатичних знань та умінь, навчитися діяти творчо, знаходити способи самореалізації, уміти самовизначатися в навколишньому світі, відчувати своє власне "Я", навчитися управляти собою і обставинами, уміти самонавчатися і самоудосконалюватися [65, с.112].

Визначення майбутнього фахівця як активного суб'єкта пізнання ґрунтується на активізації навчально-виховної діяльності, яка забезпечує: посилення мотивації, що спонукає студентів до серйозної, складної цікавої діяльності; усвідомлення прагнення до творчості, до досягнень, самовираження; стимуляції абстрактного, логічного та образного мислення; створення умов для набуття студентами умінь і навичок використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вирішення фахових завдань.

На активність суб'єктної позиції майбутнього правознавця у значній мірі впливає особистісно-орієнтований підхід. Процес навчання індивідуальний і передбачає використання різноманітних форм, методів навчання і способів діяльності майбутніх фахівців з урахуванням їх власних особливостей. Метою реалізації особистісно-орієнтованого підходу до студентів у процесі фахової підготовки є підготовка особистості, здатної до саморозвитку. При цьому важливими у даному процесі є формування навичок застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Для досягнення цієї мети потрібно відмовитися від такої організації навчання,

при якій навчальна діяльність зводиться до процесу репродуктивного засвоєння знань, (присвоєння і споживання знань), а не до його створення (продукування) [47, с.7].

Ми переконані, що оптимальні результати можна отримати лише в тому випадку, коли прийнята єдина орієнтація на певний результат, визначені конкретні напрями його досягнення. Навчити студента – майбутнього фахового спеціаліста – жити і працювати в середовищі, яке постійно змінюється, найважливіше завдання вищої школи. Окрім того, у сучасних умовах системою освіти мають забезпечуватися можливості реалізації основних завдань соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, оскільки саме заклади освіти готують людину до активної діяльності в різних сферах економічного, політичного, культурного життя суспільства. Здатність вищих навчальних закладів гнучко і адекватно реагувати на запити ринку праці й зберігати при цьому накопичений науково-педагогічний потенціал і досвід освітньої діяльності має визначальне значення для поступального розвитку усього суспільства.

Сучасний роботодавець зацікавлений у такому юристові, який уміє логічно думати, критично і творчо мислити й самостійно розв'язувати різноманітні виробничі завдання і проблеми, має широкий світогляд і є високоосвіченою, культурною людиною.

Окрім того, фаховому юристові, який живе і працює у сучасному суспільстві, мають бути притаманні певні особисті здатності, зокрема: здатність до гнучкої адаптації в мінливих життєвих ситуаціях, уміння і навички самостійного здобування необхідних знань, ефективного їх застосування на практиці під час розв'язання різноманітних професійних та життєвих завдань; уміння використовувати сучасні технології для раціональної фахової діяльності; чітке усвідомлення, де і яким чином можуть бути застосовані набуті знання; здатність генерувати нові оригінальні ідеї, творчо мислити; високий рівень інформаційної культури та фахово-інформатична компетентність; комунікабельність, контактність у різних

соціальних групах, уміння працювати у колективі, запобігати конфліктним ситуаціям та вміло виходити з них; самокритичність, бажання і здатність постійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня.

Вважаємо, що усі ці здатності мають бути сформовані у молодого фахівця під час його навчання у вищому навчальному закладі. Важливою умовою формування фахово-інформатичної компетентності майбутніх правознавців є безперервна інформатична підготовка означених фахівців під час навчання у вищому навчальному закладі та поетапне ускладнення пропонуваніх для розв'язання юридичних задач.

Предмет "Основи інформатики та комп'ютерної техніки", який читається на першому чи другому курсах вищих навчальних закладів, які готують майбутніх правознавців, покликаний підготувати майбутнього фахівця як кваліфікованого користувача інструментальних програмних засобів широкого використання. Саме у цей час необхідно зорієнтувати майбутнього фахівця на практичну діяльність. Наше дослідження показало, що надзвичайно важливо у процесі вивчення цього курсу спиратися на задачі, які доведеться розв'язувати юристу у своїй повсякденній професійній діяльності. Існує низка програмних засобів, які може використовувати майбутній фахівець у галузі правознавства.

Зокрема, робота в правовій сфері пов'язана з великою кількістю документів і картотек. Для юриста надзвичайно корисним і важливим є вміння швидко орієнтуватися і вибирати з великого обсягу інформації необхідні відомості. Фахово необхідним є освоєння програм вузькоспеціалізованої направленості на старших курсах вузу, коли студент уже добре знайомий з ПК, вільно володіє основними програмними інтерфейсами і, що найголовніше, бачить можливості прикладного використання комп'ютерної техніки та програмного забезпечення у своїй майбутній професії.

Юрист повинен вміти користуватися електронними довідниками та

експертними системами. І, звичайно, обов'язковим у програмі підготовки майбутнього юриста є вивчення основ практичної роботи у комп'ютерних мережах, зокрема, освоєння Інтернету. Загалом процес вивчення інформатики та інформаційних технологій у процесі підготовки спеціалістів-правників у вузі можна представити у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів:

1. Вивчення основ інформатики - навчальний курс;

2. Вдосконалення та закріплення навичок користувача програмних засобів загального призначення - навчальна та виробнича практика, науково-дослідницька діяльність та самостійна робота;

3. Вузько направлене спеціалізоване використання ІКТ у професійній діяльності – розв'язання фахових задач з різних галузей права за допомогою спеціалізованих правових інформаційно-пошукових систем.

Реалізуючи перші два етапи, студент вчиться працювати з конкретними програмними продуктами, оволодіває ними на рівні кваліфікованого користувача та може використовувати у фаховому діловодстві. Спрацьовують предметний та психологічний компоненти одержаних знань, умінь та навичок.

У результаті освоєння третього етапу починає діяти творча складова: узагальнюючи отримані знання, студент вчиться використовувати комп'ютер під час розв'язання конкретних практичних задач своєї майбутньої професійної діяльності.

Систематичне спостереження викладача за студентами вже є діагностичною діяльністю. При цьому не має вирішального значення те, яким чином здійснювався збір діагностичної інформації: за допомогою відповідного інструментарію (практичні та лабораторні роботи, тести, анкети і т.д.) чи без нього (наприклад, методом простого спостереження).

У діагностичній діяльності виділяють такі основні аспекти: порівняння, аналіз, прогнозування, інтерпретація, доведення до відома студентів результатів діагностики їхньої навчальної діяльності, контроль за впливом на студентів різних діагностичних заходів.

У педагогічній діагностиці важливим є визначення якості результатів вимірювання. Для цього розроблено відповідні критерії, найважливішими з яких є об'єктивність, надійність, валідність.

Визначальними принципами діагностування і контролювання навченості (успішності) студентів є об'єктивність, систематичність, гласність.

Педагогічна діагностика виступає як дискретна сукупність актів (з певним часовим інтервалом) отримання оцінок якості неперервного процесу - процесу формування компетентного правознавця. Кінцевий результат навчального процесу - фахово-інформатичну компетентність – розглядатимемо як здатність фахівця активізувати (застосовувати) наявні знання, уміння і навички для успішного розв'язання нестандартних задач чи ситуацій професійної діяльності з безпосереднім використанням ІКТ.

Для отримання кінцевого результату формування знань умінь та навичок застосування ІКТ у майбутній професійній діяльності правознавця визначальною є динаміка процесу набуття певних інформатичних компетенцій.

Педагогічна практика дає підстави стверджувати, що для визначення початкового рівня умінь та навичок студентів першого курсу необхідно визначати вхідний (початковий для ВНЗ та залишковий для середньої школи) рівень базових умінь та навичок користувача персонального комп'ютера (ПК), що необхідні майбутньому юристу.

Досвід показує, що активна пізнавальна діяльність по засвоєнню професійних знань і умінь впливає на процес професійного самовизначення, що, природно, позначається на якості підготовки фахівців. Якщо пізнавальний і професійний інтереси стають стійко домінуючими мотивами, які спонукують до активного оволодіння необхідними для успішної професійної діяльності знаннями, уміннями і навичками, то результатом їхньої взаємодії є формування професійної спрямованості особистості.

Вважаємо, що процес формування готовності правознавця до фахової

діяльності в умовах сучасного інформаційно-правового простору буде більш ефективним, якщо: освітній процес у ЗВО буде зорієнтовано на забезпечення безперервності інформатичної підготовки, формування інформатичної основи діяльності фахівця в умовах інформатизації професійного середовища, зміст якого адекватно відбиває сучасні тенденції створення єдиного інформаційного простору в Україні, сучасні підходи до організації правової діяльності засобами сучасних інформаційних і комунікаційних технологій; добір змісту професійної підготовки в процесі вивчення курсу "Інформатики та інформаційних технологій" здійснюватиметься на основі реалізації дидактичних принципів: безперервності, системності, практичної спрямованості, модульності, з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу в області сучасних інформаційних і комунікаційних технологій та соціального замовлення на підготовку фахівця-юриста;

професійна підготовка в процесі вивчення курсу "Інформатика та інформаційні технології" буде здійснюватися в умовах спеціально організованого навчально-інформаційного середовища, адекватного професійному середовищу фахівця, що забезпечить формування готовності студента до вирішення професійних задач засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

навчально-пізнавальна діяльність студентів у процесі освоєння та практичного застосування ІКТ забезпечить майбутнім фаховим правознавцям формування розуміння та системно-цілісного бачення сутності розв'язуваних професійних задач.

2.3. Реалізація педагогічних умов фахової підготовки майбутніх юристів у освітньому процесі закладу вищої освіти

Щоб забезпечити формування фахово-інформатичної компетентності майбутніх правознавців необхідно впровадити у навчальний процес підготовки означених спеціалістів безперервну інформатичну підготовку.

Складовими такої підготовки майбутнього правознавця з ІКТ у напрямі формування його фахово-інформатичної компетентності визначимо:

навчання інформатики; ІКТ у правознавстві;

інформаційні технології у фахово-орієнтованих навчальних дисциплінах;

підготовка рефератів та доповідей, проектна діяльність, курсові та дипломна роботи з метою реалізації індивідуальної чи групової навчально-пошукової і дослідницької діяльності з використанням ІКТ;

навчально-виробнича практика;

позааудиторна індивідуальна чи групова соціально-спрямована фахова діяльність - громадські приймальні, громадянські акції, соціологічні опитування тощо.

Істотним є те, що у закладі вищої освіти приходять студенти з різним ступенем підготовки з інформатики та інтересу до використання комп'ютера у навчальному процесі та майбутній професійній діяльності. На початку навчального року проводиться анкетування серед першокурсників, виявляються їх інформатичні уміння, набуті на попередньому освітньому ступені. В зв'язку з цим, перед викладачем постає складне завдання, з одного боку, підвищити інтерес до предмета і підняти рівень знань і умінь (до необхідного) у одних студентів і, з іншого боку, зберегти і розвинути цей інтерес у інших.

На початковому етапі вивчення ІКТ у майбутніх правознавців формуються інструментальні уміння та навички, а саме: готувати комп'ютер до роботи, працювати з операційною системою, програмами-оболонками, програмним забезпеченням різного призначення, створювати власні файли і виконувати операції над ними (зберігання, копіювання, перейменування, видалення), працювати з усіма периферійними пристроями, з різними електронними носіями [16, с.7-9].

Метою вивчення курсу "Основи інформатики та комп'ютерної техніки" є узагальнення систематизація і поглиблення знань, умінь і навичок,

отриманих студентами під час освоєння ними курсу інформатики у школі та формування й удосконалення навичок застосування інформаційно-комунікаційних технологій для розв'язання професійно-орієнтованих задач під час вивчення циклу фахових дисциплін, наприклад, кримінального, цивільного, господарського, адміністративного, трудового права тощо. Змістове наповнення курсу змінюється (розширюється і ускладнюється) відповідно до року навчання (курсу). Майбутні фахівці мають змогу ознайомитися на практиці з найбільш поширеними інформаційними технологіями та з тенденціями їхнього подальшого розвитку.

Наступний етап передбачає вивчення курсу "Основи інформатики та комп'ютерної техніки" з метою узагальнення, систематизація і поглиблення знань, умінь і навичок, отриманих студентами під час освоєння ними курсу інформатики у школі та формування й удосконалення навичок застосування інформаційно-комунікаційних технологій для розв'язання професійно-орієнтованих задач під час вивчення циклу фахових дисциплін, наприклад, кримінального, цивільного, господарського, адміністративного, трудового права тощо.

Змістове наповнення курсу змінюється (розширюється і ускладнюється) відповідно до року навчання (курсу). Майбутні фахівці мають змогу ознайомитися на практиці з найбільш поширеними інформаційними технологіями та з тенденціями їхнього подальшого розвитку.

Змістове наповнення лекцій має оглядово-узагальнюючий характер щодо навчання інформатики та інформатичних технологій та конкретизуюче-настановчий щодо тематичної сутності практичних завдань, які мають розв'язати студенти засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Лабораторний практикум має таку структуру.

Перший семестр.

ПР1 (практична робота №1) – 2 год. Архітектура персонального комп'ютера (ПК). Операційна система. Інтерфейс. Файлова структура.

Антивірусне програмне забезпечення. Програми-архіватори. Підготовка власної дискети.

ЛР1 (лабораторна робота №1) – 4 год. Основи комп'ютерної графіки. Математична (геометрична) обробка зображення. Графічний редактор MS Paint. Розробка комп'ютерного зображення власної символіки.

ЛР2 – 2 год. Підготовка текстових документів на комп'ютері. Текстові редактори. Програма MS Word. Шаблон документа. Титульний лист звіту з лабораторного практикуму. Перелік завдань лабораторного практикуму.

ЛР3 – 2 год. Текстовий процесор MS Word. Створення таблиць. Таблиця «Моя родина».

ЛР4 – 2 год. Текстовий процесор MS Word. Основи комп'ютерного діловодства. Бланк підприємства.

ЛР5 – 2 год. Текстовий процесор MS Word. Основи комп'ютерного діловодства. Власне резюме.

ЛР6 – 4 год. Текстовий процесор MS Word. Основи комп'ютерної поліграфії, макетування і верстки багатокomпонентних структурованих видань. Власна візитна картка. Оригінал-макет (формату А4) друкування візитної картки.

ЛР7 – 10 год. Текстовий процесор MS Word. Текстовий документ складної структури.

Резерв часу – 2 год.

Другий семестр.

ЛР8 – 4 год. Текстовий процесор MS Word. Створення активного шаблону правового документу. Розробка правового документа за його активним шаблоном.

ЛР9 – 2 год. Табличний процесор MS Excel. Розробка калькулятора "Залікова відомість успішності академічної групи".

ЛР10 – 2 год. Табличний процесор MS Excel. Розробка калькуляторів "Опису конфіскованого майна", "Розрахунку матеріальних ресурсів для проведення слідчого експерименту".

ЛР11 – 4 год. Табличний процесор MS Excel. Розробка калькулятора та діаграми "Сплата комунальних послуг".

ЛР12 – 6 год. Табличний процесор MS Excel. Розробка калькулятора та діаграми "Обчислення заробітної плати для малого підприємства".

ЛР13 – 6 год. Програма комп'ютерних презентацій MS PowerPoint. Розробка комп'ютерної презентації родини, країни, міста, масового заходу, товару, книжки, кінофільму тощо.

ЛР14 – 4 год. Всесвітня мережа Інтернет. Програми MS Internet Explorer та MS Outlook Express. Формування тематичного запиту для інформаційно-пошукової машини. Підготовка відповіді на фахове запитання за результатами пошуку інформації у мережі Інтернет. Створення власної поштової скриньки. Тематичне листування за допомогою електронної пошти.

Резерв часу – 2 год.

Лабораторно-практичні роботи дають змогу розвивати інформатичні уміння студентів після засвоєння прикладних програм, найбільш поширених в роботі юриста (Word, Excel). Наприклад, за допомогою текстового редактора Word студенти знайомилися з основами діловодства, оформленням процесуальних документів органів попереднього розслідування, ухвалами про порушення кримінальної справи і прийняття її до виробництва, про визнання особи потерпілого, про призначення дактилоскопічної експертизи, протоколами явки з повинною, затримання за підозрою в здійсненні злочину, допиту свідка, очної ставки, огляду місця події, слідчого експерименту тощо.

У електронній таблиці Excel студенти набували навичок, складання різного роду відомостей, бланків, опису конфіскованого майна, розрахунку матеріальних ресурсів для проведення слідчого експерименту, обрахунку площі земельної ділянки неправильної форми для її оцінки, обрахунків сплати за комунальні послуги у залежності від наданих пільг, обрахунків сплати податків, державного мита, відрахувань до різних фондів у залежності від отриманих прибутків тощо.

У результаті рішення цього рівня завдань студенти ознайомлюються із структурою інтерфейсу табличного процесора, створювали власні файли, створювали таблиці з різними типами даних, використовували елементи оформлення, задавали типи вирівнювання та форматування вчилися сортувати та фільтрувати інформацію, використовувати основні математичні, статистичні, логічні функції для розв'язання задач з сімейного, податкового, фінансового екологічного права, нотаріату тощо.

Окрім того, лабораторні роботи передбачають інтеграцію можливостей інформаційно-пошукової правової системи (ІПС) або мережі Інтернет і текстового редактора Word.

Мета цих завдань за допомогою ІПС та мережі Інтернет знайти закони України та нормативні акти, що мають пряме відношення до інформатики, інформатизації, інформаційної політики, інформаційного забезпечення, інформаційного співробітництва, інформаційного обміну, інформаційних технологій, інформаційної безпеки тощо, а також знайти: Закони України "Про концепцію Національної програми інформатизації", "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 - 2015 роки", "Про захист інформації в автоматизованих системах", "Про ратифікацію меморандуму про взаєморозуміння між урядом України та Радою Європи щодо створення в Україні бюро інформації Ради Європи та його правового статусу"; Постанову Верховної ради України "Про затвердження завдань національної програми інформатизації на 2006-2008 роки"; Розпорядження Кабінету міністрів України "Про схвалення концепції проекту Закону України «Про доступ до інформації», "Про затвердження переліку завдань (проектів) національної програми інформатизації на 2008 рік, їх державних замовників та обсягів фінансування".

Вибрані матеріали необхідно було помістити у власну робочу папку студента та за допомогою текстового редактора Word з цих файлів створити новий файл, що містить, наприклад, основні визначення інформатики з

посиланнями на відповідні законодавчі акти та джерела їх офіційного опублікування.

Таким чином, відбулося закріплення уже набутих та формування нових інформатичних умінь та навичок майбутніх правознавців, а саме: здійснювати вибірку необхідної інформації, яку можна було б використовувати, наприклад, у процесі підготовки курсової роботи за фахом; використовувати результати процесів пошуку, отримання, аналізу і оцінки інформації для відповіді на фахові запитання; використовувати сучасні технології у роботі з інформацією.

Окрім того, знайомство та освоєння основного сервісу мережі Інтернет стало початком формування комунікативних умінь та навичок у стислій формі виражати свої думки, знаходити і передавати правову інформацію.

Комунікація – це обмін інформацією, який необхідний для ухвалення правових рішень, це зв'язок, система, що включає електронні засоби зв'язку, нові інформаційно-комунікаційні технології, мережу Інтернет. Це взаємодія суб'єктів на основі емоційного і ціннісного обміну. Ціннісний аспект комунікації відображає міру "участі" або "співучасті" суб'єктів у процесі обміну і використання інформації.

Інформація у процесі спілкування не тільки передається, але і трансформується, уточнюється, розвивається. Тому комунікаційні повідомлення – це завжди процес вироблення нової загальної інформації для людей, що спілкуються.

Розвиток комунікативних здібностей припускає формування уміння цінувати і поважати оточуючих, ставитися до партнерів гуманно, зважаючи на їх думку та позицію, спілкуватися, відстоюючи власну позицію.

Використовуючи можливості глобальних мереж ми готуємо студентів до життя і діяльності у інформаційному суспільстві, формуємо навички використання засобів комунікації для пізнання навколишнього світу і самого

себе. Так, за допомогою мережі Інтернет відбувається взаємодія, розвиток і соціалізація учасників навчального процесу.

У процесі дослідження ми виявили та прагнули сформувати у майбутніх студентів-правознавців такі комунікативні уміння та навички: переносити відомі знання і навички, прийоми спілкування у нову комунікативну ситуацію, трансформуючи їх відповідно до специфіки конкретних умов; інтерпретувати і адаптувати інформацію для адресата; ділитися власними правовими знаннями з оточуючими; працювати з інформацією в групі; у письмово складати та надсилати відповіді партнерам у мережі.

Пошук потрібної інформації приводить студентів у віртуальні бібліотеки, бази даних, віртуальні кафе і музеї, на різні інформаційні, правові і освітні сервери. Необхідність живого спілкування з реальними партнерами спрямовує студентів до можливостей електронної пошти, телеконференцій, чат-технологій.

Окрім цього, до пошукових ми віднесли уміння здійснювати пошук і сортування інформації в комп'ютерній базі даних, інформаційно-правових системах.

Засобом підвищення ефективності роботи юриста у будь-якій сфері діяльності є також аналітичні уміння. В основі інтенсивного розвитку ІКТ визначальним чинником є безперервне збільшення потоків доступних даних. Можливості окремої людини активно включитися в багатогранний процес обміну інформаційними ресурсами і творчо використовувати існують дані і знання у повсякденній діяльності є наріжним каменем розвитку інформатизації і її технічних засобів.

До рівнів розвитку умінь отримання і аналізу інформації відносимо: міжособовий обмін інформацією; обмін інформацією між органами державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронними структурами, підприємствами, банками; обмін інформацією між різними інформаційними системами і мережами.

Зазначимо, що своєчасне відправлення і отримання, обробка і підготовка юридичної інформації розцінюється як необхідна умова для ухвалення законних рішень. Повнота, точність, швидкість відправлення, отримання і обробки юридичної інформації є ключовими ознаками, що забезпечують оперативне здійснення різних видів інформаційно-правової діяльності у суспільстві [82, с.241; 83, с. 17].

Формування аналітичних умінь полягає в ретельності і різноманітні аналізу одержаної інформації. Рівень сформованості аналітичних умінь є найбільш важливим для майбутніх фахівців.

Означені уміння та навички проводити порівняння, робити узагальнення, систематизувати вивчений матеріал, працювати з електронним каталогом, складати бібліографію з питання, що цікавить, на нашу думку, в основному формуються під час технологічної практики по освоєнню розробленої дисертантом "Спеціалізованої комп'ютерної технології розв'язання фахових юридичних задач засобами ІКТ" та у процесі підготовки до практичних занять з різних галузей права. При цьому розвиток уміння користуватися різними електронними довідковими системами, навиків і умінь практичної роботи з різними електронними технологіями має для майбутнього юриста першочергове значення. У разі утруднень він повинен знати, де він може одержати відповідну інформацію. Ці навички і уміння студента є основою для активності і складних розумових процесів: аналізу, узагальненням і висновкам. Ці навички і уміння формуються, коли студенти володіють раціональними прийомами і методами самоосвіти.

У процесі дослідження передбачалося формування таких аналітичних умінь: формування уявлень про інформаційну структуру суспільства; набуття знань з проблеми інформатизації суспільства, її впливу на особистість та суспільство; усвідомлення соціальних і правових аспектів проблем, пов'язаних із застосуванням комп'ютерів; володіння знаннями про інформаційні процеси у природі і суспільстві, інформаційно-комунікаційні технологій та можливості їх використання у майбутній професійній

діяльності; застосовування переваг і недоліків інформаційних систем у юридичній практиці; володіння знанням принципів обробки інформації за допомогою персональних комп'ютерів; знання принципів організації, призначення та використання баз даних, електронних таблиць, їх види та перспективи розвитку; уявлення про принципи забезпечення збереження інформації, записаної на різних електронних носіях; уміння аналізувати отриману інформацію, використовуючи різного роду схеми і таблиці для фіксації результатів; володіння знаннями про програмні віруси і способи боротьби з ними; уявлення про захист інформації від несанкціонованого доступу; знання правил техніки безпеки у процесі роботи з персональним комп'ютером, правил експлуатації та можливих наслідків від збоїв у роботі комп'ютерів;

До цієї ж групи ми віднесли і креативні уміння, оскільки вони характеризують творчо-аналітичний рівень розвитку студента і є основою для дій і вчинків у нестандартних ситуаціях. Ухвалення рішень в нестандартних ситуаціях вимагає креативних умінь.

Так формується творчий потенціал майбутнього правознавця. Постійний пошук нових рішень, узагальнення і систематизація знань, перенесення їх в абсолютно нестандартні ситуації, роблять знання гнучкішими, мобільними, виробляються навички, уміння і потреби у самоосвіті.

Виявлено та сформовано у майбутніх правознавців такі креативні уміння: логічно мислити, встановлювати логічні зв'язки між фактами і явищами; ухвалювати рішення в нестандартних ситуаціях; на основі наявних знань і одержаної інформації створювати нові ясні і чіткі уявлення і знання; творчо використовувати інформаційно-комунікаційні технології у юридичній практиці; чітко та зрозуміло висловлювати власні думки;

Формуванню креативних умінь сприяла участь в науково-дослідній роботі й участь у законотворчій і правозастосовчій діяльності.

Педагогічними засобами організації процесу підготовки з інформатики фахівців саме у галузі правознавства є такі:

1. Планування курсу та кожного заняття, що дозволяє моделювати процес навчання відповідно до кількості годин для навчання, доступним обладнанням, узагальненими вимогами різних спеціалізацій, різним рівнем підготовки і здібностей студентів, оптимальною послідовністю вивчення тем, можливістю застосування особистісно-діяльнісного підходу для розвитку активності й самостійності майбутніх правознавців.

2. Подолання психологічних бар'єрів у процесі роботи на персональному комп'ютері за допомогою створення певних психологічних і ергономічних умов.

3. Вироблення навичок безпосередньої роботи на персональному комп'ютері з використанням навчальних програм.

4. Вироблення навичок самостійного прийняття рішення на різних рівнях проблемності, заснованих на розумінні основних принципів і логіки роботи із програмними додатками й обчислювальною технікою.

5. Система завдань із роздатковим матеріалом, що дозволяє реалізувати динаміку вибору методу: репродуктивного (програмоване навчання - робота з докладною покроковою інструкцією), продуктивного (самостійне виконання типових завдань) або творчого (проблемно-пошукове навчання - самостійний вибір програмного продукту й способу вирішення завдання), і форми навчання: лабораторної - для більшості студентів, або самостійної роботи - для студентів з високим рівнем підготовки (можливо поза заняттями).

6. Відповідність між тематикою лекцій і завданнями лабораторних робіт.

7. Підвищення мотивації до набуття інформатичних навичок за рахунок моделювання фахової ситуації (з конкретним визначенням фахових компетенцій), коли необхідно буде вирішувати завдання, тотожне (чи подібне) поставленому у лабораторній або практичній роботі.

8. Система поточного й підсумкового контролю знань студентів, що є основою управління процесом навчання.

Зазначимо, що формування фахово-інформатичної компетентності майбутніх фахівців уможлиблюється за умови реалізації педагогічних умов, провідними серед них ми визначено: створення інформаційно-освітнього середовища, яке сприяє зростанню професійної компетентності майбутніх юристів; забезпечення активної суб'єктній позиції студента в освітньому процесі навчального закладу; впровадження у навчальний процес безперервної інформатичної підготовки, поетапного ускладнення розв'язуваних фахових юридичних задач з використанням ІКТ.

Висновки до розділу 2

Зауважимо, що фахово-інформатична компетентність юриста – це інтегративна особова характеристика, складне індивідуально-психологічне утворення, яке системно інтегрує в собі професійні теоретичні знання, ціннісні орієнтації, особистісні якості та практичні вміння у сфері ІКТ, що забезпечує свідомий вибір майбутнім юристом стратегії і тактики успішного розв'язання нестандартних задач чи ситуацій професійної діяльності з безпосереднім використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Компетентність майбутніх юристів як складова частина професійної компетентності є синтезом, гносеологічного (знання), праксеологічного (інформатичні уміння та навички) і аксіологічного компонентів (ціннісне відношення, мотивація);

У структурі категорії "фахово-інформатична компетентність" нами, окрім того, виділено: властивості: дуалізм, відносність, структурованість, селективність, акумулятивність, поліфункціональність та функції: пізнавальну, комунікативну; адаптивну, нормативну, інформативну.

Узагальнення науково-методичної літератури, урахування запитів практиків та особистий досвід дозволили визначити ключові інформатичні компетенції, якими повинен володіти майбутній юрист, до них віднесено: створення ділових документів (листів, резюме, заяв, наказів, розпоряджень та ін.), а також процесуальних документів (договорів, скарг, позовів, нотаріальних актів) засобами текстового редактора; створення та використання активних шаблонів документів; застосування електронних таблиць для створення спеціалізованих калькуляторів і проведення обчислень та для графічного представлення числових даних; планування робочого часу; створення презентацій; користування службами мережі Інтернет; робота з таблицями, графіками, діаграмами (створення, аналіз); компетенція мови запитів та пошуку інформації в Інтернет; робота зі спеціалізованими інформаційно-пошуковими системами, базами даних та

знань; застосування експертних систем; використання офісної оргтехніки (сканер, ксерокс, факс).

Зроблено висновок, що впровадження безперервної інформатичної підготовки у навчально-виховному процесі ВНЗ юридичного спрямування передбачає що складовими формування його фахово-інформатичної компетентності визначено: навчання інформатики; ІКТ у правознавстві, АРМ юриста; інформаційні технології у фахово-орієнтованих навчальних дисциплінах; підготовка рефератів та доповідей, проектна діяльність, курсові та дипломна роботи з метою реалізації індивідуальної чи групової навчально-пошукової і дослідницької діяльності з використанням ІКТ; навчально-виробнича практика; позааудиторна індивідуальна чи групова соціально-спрямована фахова діяльність – громадські приймальні, громадянські акції, соціологічні опитування тощо.

Ефективними в процесі формування фахово-інформатичної підготовки правознавця у закладі вищої освіти визначено: модульну побудова навчального курсу та відбору змісту; елементи "електронного портфоліо"; проектний метод навчання; метод інформаційного ресурсу.

Формування фахово-інформатичної компетентності майбутніх фахівців уможлиблюється за умови реалізації педагогічних умов. Провідними серед них визначено: створення інформаційно-освітнього середовища, яке сприяє зростанню професійної компетентності майбутніх юристів; забезпечення активної суб'єктній позиції студента в освітньому процесі навчального закладу; впровадження у навчальний процес безперервної інформатичної підготовки, поетапного ускладнення розв'язуваних фахових юридичних задач з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

ВИСНОВКИ

1. Під професійною компетентністю майбутнього юриста слід розуміти інтегративну особистісну характеристику, складне індивідуально-психологічне утворення, яке поєднує ціннісні орієнтації, мотивацію, досвід діяльності, особистісні якості, професійні теоретичні знання, знання ІКТ та практичні інформатичні навички, що забезпечує свідомий вибір майбутнім юристом стратегії і тактики успішного розв'язання завдань, які виникають у ситуаціях професійної діяльності.

Становлення професійної компетентності майбутнього юриста полягає в системному формуванні єдності знань з різних галузей права, практичного досвіду, власних якостей майбутніх юристів, що дозволяє ефективно здійснювати правозастосовну діяльність і цілеспрямовано відстоювати принципи верховенства права у практичній діяльності.

2. Одним з актуальних аспектів проблеми інформатизації юридичної освіти є формування навичок застосування ІКТ для фахової діяльності, що є важливою складовою професійної готовності майбутніх правознавців. Інформаційно-комунікаційні технології, що застосовуються в освітньому процесі ЗВО, сприймаються як один із інструментів пізнання навколишнього світу, набуття умінь і навичок вдосконалення професійної майстерності.

3. Набуття майбутніми юристами умінь та навичок застосування ІКТ вимагає використання даних, інформації, відомостей з різних галузей права, базується на системі юридичних понять, що складають фахово-визначальну сукупність знань, умінь і навичок.

Конструювання курсу навчання ІКТ майбутніх правознавців має ґрунтуватися на підході, що забезпечить логічну послідовність побудови ланцюжка зв'язків, теорій, понять, засвоєних під час вивчення з різних навчальних дисциплін, для вироблення власної взаємозалежної послідовності інформативних навичок для їх практичної реалізації у навчально-виховному

процесі у вивченні фахово-визначальних дисциплін та у майбутній професійній діяльності.

4. Процес використання інформаційних технологій у майбутній фаховій діяльності юриста передбачає володіння навичками кваліфікованого користувача комп'ютерної техніки. Майбутній юрист повинен володіти навичками роботи з різноманітним прикладним програмним забезпеченням, призначеним для обробки текстової інформації, табличних калькуляторів, баз даних, реалізації мережевих технологій, а також для структурування та представлення цієї інформації у різних формах.

Засвоєні навички майбутній правознавець повинен уміти використовувати для розв'язання своїх професійних завдань. Важливим при цьому є вміння поставити задачу, побудувати її структурно-логічну модель, формалізувати опис. Від майбутнього правника вимагається вміння визначити задачу, обрати потрібне для розв'язування програмне забезпечення та розв'язати за його допомогою поставлену задачу, тобто реалізувати певну інформаційну технологію.

До критеріїв, за якими визначалися рівні сформованості фахово-інформатичної компетентності віднесено: когнітивно-змістовий (професійно-інформатичні знання), ціннісно-мотиваційний (ціннісні відносини, мотивація), операційно-технологічний (інформатичні уміння та навички). Визначення рівнів сформованості навичок застосування ІКТ майбутніми правознавцями здійснено за результатами тестування, виконання комплексних контрольних робіт, використання ІКТ для розв'язання юридичних завдань у процесі вивчення фахово визначальної дисципліни.

5. Під педагогічними умовами розуміємо результат цілеспрямованого добору, конструювання і застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей. Виявлення і створення педагогічних умов, що істотно впливають на процес навчання і формування позитивних установок на набуття професійних знань, умінь і

навичок, зокрема інформатичних, ґрунтується на факторах (мотивах), котрі впливають на усвідомлення професійних інтересів студентів.

Основними педагогічними умовами, які забезпечують формування умінь та навичок застосування ІКТ в освітньому процесі закладу вищої освіти та у майбутній професійній діяльності визначено такі:

інформаційно-освітнє середовище, у якому відбувається формування когнітивно-змістового компоненту інформатичної компетентності і яке сприяє поглибленню знань не тільки у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, але і у галузі юриспруденції;

активна суб'єктна позиція студента в освітньому процесі, яка визначає ціннісно-мотиваційну складову формування інформатичних навичок зокрема, та фахово-інформатичної компетентності взагалі;

ускладнення розв'язуваних у процесі навчання юридичних задач, що забезпечує цілеспрямоване формування операційно-технологічного компоненту фахово-інформатичної компетентності – інформатичних умінь та навичок (пошукових, орієнтувальних, аналітичних, інструментальних).

Представлена робота не претендує на повноту викладу піднятої проблеми. До перспектив подальших досліджень відносимо розробку діагностично-оцінного інструментарію визначення рівня сформованості готовності майбутніх юристів до застосування ІКТ у майбутній професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адольф В. А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя. *Педагогика*. 1998. № 1. С. 72–75.
2. Алюшина Ю. Е. Наше видение модели специалиста. *Научное обеспечение открытого образования* : сб. науч. тр. М. : Моск. гос. ун-т экономики, статистики и информатики, 2000. С. 121.
3. Андреев А. А. Педагогика творческого саморазвития : инновационный курс. Казань : изд-во КГУ, 1996. 566 с.
4. Андреев В. И. Педагогика : учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. Казань : Центр инновационных технологий, 2000. 608 с.
5. Анисимов О. С. Основы общей и управленческой акмеологии : учеб. пособ. М.-Новгород : С.Е.Т., 1995. 272 с.
6. Багаева И. Д. Профессионализм педагогической деятельности и основы его формирования у будущего учителя : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.14. Л., 1991. 36 с.
7. Байденко В. И. Болонский процесс: структурная реформа высшего образования Европы. 3-е изд. М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, Российский Новый Университет, 2003. 128 с.
8. Белл Д. Социальные рамки информационного общества: Новая технократическая волна на Западе. М. : Прогресс, 1986. 330 с.
9. Береза Т. А. Поняття інформаційного суспільства, принципи його побудови та складові компоненти. *Інформаційне суспільство*. Шлях України. 2004. 298 с.
10. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1977. 307 с.
11. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. М. : Педагогика, 1989. 191 с.

12. Беспалько В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов. М. : Высш. шк., 1989. 144 с.
13. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем. *Інформаційні технології і засоби навчання* : зб. наук. пр. / за ред. : В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука ; Ін-т засобів навчання АПН України. К. : Атака, 2005. С. 5–15.
14. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики. К. : «К.І.С.», 2004. С. 47–52.
15. Бордовская Н. В. Педагогика : учеб. для вузов. СПб. : Издательство «Питер», 2000. 304 с.
16. Борк А. Компьютеры в обучении: чему учит история. *ИНФО*. 1990. № 5. С. 110–118.
17. Борытко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности : моногр. Волгоград : Перемена, 2001. 173 с.
18. Браже Т. Г. Развитие творческого потенциала учителя. *Сов. педагогика*. 1989. № 8. С. 89–94.
19. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный поход. М. : Высш. шк., 1991. 207 с.
20. Воронина Т. П. Образование в эпоху новых информационных технологий : (методологические аспекты) / Т. П. Воронина, В. П. Кашицин, О. П. Молчанова. М. : Информатика, 1995. 220 с.
21. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права / за ред. : М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. Ужгород : ІВА, 2003. 240 с.
22. Вульфсон Б. Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века. М. : Изд-во УРАО, 1999. 208 с.
23. Глинянюк Н. В. Півіщення психологічної компетентності педагогів у системі післядипломної освіти. *Тенденції розвитку методичної роботи*

- в системі післядипломної освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ : ОІППО. 2003. С. 60–64.
24. Глушков В. М. Основы безбумажной інформатики. М. : Наука, 1982. 552 с.
 25. Головченко Г. О. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх бакалаврів з інформаційної діяльності у коледжах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. К., 2005. 21 с.
 26. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.
 27. Гриценко В. И. Информационная технология: вопросы развития и применения. К. : Наук. думка, 1988. 272 с.
 28. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Хмельницький : ТУП, 2002. 334 с.
 29. Додаток № 1 до наказу Міністерства освіти та науки України та Академії педагогічних наук України № 428/48 від 04.09.2000. *Інформ. зб. МОН України*. 2000. № 19. С. 28–32.
 30. Доклад специальной группы ООН по информационным технологиям, 2000 г. URL : http://www.ins.ru/index_152.shtml.
 31. Дорошенко Ю. О. Застосування інформатичної лексики у навчальних закладах. *Міжнародні Далівські читання* : зб. наук. пр. Східноукр. ун-ту ім. В. Даля. Луганськ : Вид-во Східноукраїнського університету, 2004. С. 26–29.
 32. Дорошенко Ю. О. Проблематика формування інформатичних компетенцій майбутнього правознавця у контексті компетентнісної оцінки фахівця. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Ізмаїл : Вид-во ІДГУ, 2004. Вип. 16. С. 24–33.
 33. Дубасенюк О. А. Концептуальні положення теорії професійної виховної діяльності педагога. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 4 (5).

- С. 90–97.
34. Думко Ф. К. Підготовка курсантів до професійно-педагогічної роботи з неблагополучними сім'ями : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2000. 20 с.
 35. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. М. : Просвещение, 1989. 175 с.
 36. Ершов А. П. Концепция информатизации образования. *Информатика и образование*. 1988. № 6. С. 3–31.
 37. Жалдак М. И. Система подготовки учителя к использованию информационной технологии в учебном процессе : дис. ... в форме науч. доклада доктора пед. наук : 13.00.01. М., 1989. 48 с.
 38. Жалдак М. И., Рамський Ю. С. Информатика : навч. посіб. / за ред. М. І. Шкіля. К. : Вища шк., 1991. 319 с.
 39. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посіб. // за ред.: Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. К. : Богдана, 2003. 520 с.
 40. Журавлѐв В. И. Стандарты в формировании и поддержании профессионализма педагогов. *Проблемы обновления содержания общего образования*. Ростов-на-Дону : РПИ, 1992. 100 с.
 41. Журавский В. Проблемы юридического образования. URL : <http://www.zerkalo-nedeli.com>.
 42. Журавський В. С. Україна на шляху до інформаційного суспільства / за заг. ред. акад. НАН України М. З. Згуровського. К. : Політехніка, 2004. 484 с.
 43. Зеер Э. Ф. Личностно ориентированные технологии профессионального развития специалиста : науч.-метод. пособ. Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1999. 245 с.
 44. Зязюн І. А. Проблеми професійної освіти сьогодні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 1997. № 1. С. 304–306.
 45. Ильченко О. А. Технологии и методики образовательных ресурсов.

- Материалы открытой всероссийской конф. «Преподавание информационных технологий в России».* URL : <http://www.it-education.ru/2004/reports/petrik.htm>.
46. Исаев Е. И. Становление и развитие профессионального сознания будущего педагога. *Вопросы психологии*. 2000. № 3. С. 57–66.
 47. Кареліна О. В. Формування умінь з інформаційних технологій у процесі дистанційного навчання студентів вищих економічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кан. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2005. 22 с.
 48. Климов Е. А. Психология профессионала. М. : Изд-во «Институт практической психологии» ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. 400 с.
 49. Коваленко О. Е. Методичні основи технології навчання: Теоретико-методичний та практичний аспект викладання дисциплін електроенергетичного циклу. Х. : Основа, 1996. 184 с.
 50. Козырев В. А. Теоретические основы развития гуманитарной образовательной среды педагогического университета : моногр. СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 1999. 275 с.
 51. Компьютерные технологии обработки информации / под ред. С. В. Назарова. М. : «Финансы и статистика», 1995. 248 с.
 52. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах. *Педагогика*. 2003. № 2. С. 3–10.
 53. Крылова Н. Б. Культурология образования. М. : Нар. образование, 2000. 207 с.
 54. Ландшеер В. Концепция «минимальной компетентности». *Перспективы: вопросы образования*. 1988. № 1. С. 27–34.
 55. Леднев В. С. Содержание образования : учеб. пособ. М. : Высш. шк., 1989. 360 с.
 56. Марков М. И. Технология и эффективность социального управления. М., 1982. 234 с.
 57. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной

- компетентности учителя. Сов. педагогика. 1990. № 8. С. 82–88.
58. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте : пособ. для учит. М. : Просвещение, 1983. 96 с.
59. Монахов В. Концепция создания и внедрения новой информационной технологи. *Проектирование новых информационных технологий обучения* : сб. тр. М., 1991. С. 4–30.
60. Мындыкану В. М. Педагогическая техника и мастерство учителя. Кишинев : КГПИ, 1991. 196 с.
61. Наказ Міністерства освіти та науки України та Академії педагогічних наук України № 428/48 від 04.09.2000. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 2000. № 19. С. 28–32.
62. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 року, № 347/2002. *ОВУ*. 2002. № 16. Ст. 860.
63. Непрерывное педагогическое образование. Проблемы развития профессионализма / под ред. Т. В. Новиковой. М., 1994. 32 с.
64. Павлютенков Є. М. Орієнтуватись на життєву компетентність людини. *Школа життєтворчості особистості* : наук.-метод. зб. / наук. ред. І. Г. Єрмаков. К. : ІСДО, 1995. С. 335–341.
65. Педагогика : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / под ред. Ю. К. Бабанского. М. : Просвещение, 1983. 608 с.
66. Педагогічна майстерність : підруч. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. К. : Вища шк., 1997. 349 с.
67. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : моногр. / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик та ін.; за ред. С. О. Сисоєвої. К. : ВІПОЛ, 2001. 502 с.
68. Платонов К. К. Психология. М. : Высшая шк., 1977. 247 с.
69. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.1998. *ЮВУ*. 1998. № 18. С. 8–16.
70. Радул В. В. Соціальна зрілість молодого вчителя. К. : Вища шк., 1997. 269 с. *Бібліогр.*: С. 253–267.

71. Ракитина Е. И. Информационные поля в учебной деятельности. *Информатика и образование*. 1999. № 1. С. 19–25.
72. Ракитов А. И. Наш путь к информационному обществу. *Теория и практика общественно-научной информации*. М. : ИНИОН, 1989. С. 12–14.
73. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Х. : Вид. група «Основа», 2006. 96 с.
74. Рыжаков М. В. Ключевые компетентности в стандарте: возможности реализации. *Стандарты и мониторинг в образовании*. 1999. № 4. С. 20–23.
75. Смирнова Е. Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием. Л. : ЛГУ, 1977. 136 с.
76. Соколова О. И. Основы разработки информационной среды педагогического вуза. *Информационные технологии в образовании*. URL : <http://ito.edu.ru /2001 / ito/IV/ IV-0-41.html>.
77. Соломко Л. Р. Дидактичні умови забезпечення успішності навчання студентів молодших курсів в технічних закладах освіти : автореф. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Одеса, 1999. 19 с.
78. Стоунер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики. *Новая технократическая волна на Западе*. М. : Прогресс. 1986. С. 392–409.
79. Сухіна В. Ф. Методологічні і соціокультурні основи інформатики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. Наук. Х, 1993. 40 с.
80. Талызина Н. Ф. Деятельностный подход к построению модели специалиста. *Вестник высш. шк.* 1986. № 3. С. 10–14.
81. Талызина Н. Ф. Пути разработки профиля специалиста. Саратов, 1987. 173 с.
82. Федорчук О. С. Педагогічні умови використання інформаційно-

- комунікаційних технологій у фаховій діяльності майбутніх правознавців. *Зб. наук. пр.* К. : Міленіум, 2005. С. 240–245.
83. Федорчук О. С. Активні шаблони документів текстового процесора MS Word. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2003. № 4. С. 15–18.
84. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. *Интернет-журнал «Эйдос»*. 2002. 23 апр. URL : <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
85. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Нар. образование*. 2003. № 2. С. 58–64.
86. Хуторской А. В. Ключевые компетенции: Технология конструирования. *Нар. образование*. 2003. № 5. С.55–61.
87. Чошанов М. А. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения. *Педагогика*. 1997. № 2. С. 21–27.
88. Эльконин Д. Б. Психология игры. М. : Педагогика, 1978. 304 с.
89. American Library Association. Presidential Committee on Information Literacy. Final Report. (Chicago: American Library Association, 1989.) URL :<http://www.ala.org/acrl/nili/ilit1st.htm>.
90. Corral S. (1998). Key skills for students in higher education. *SCONUL Newsletter*, 15, 25-29.
91. Crowl T.K., Kaminsky S., Podell D.M. Educational Psychology. Windows on Teaching. – Brown & Bench mark publishers, 1997. 416 p.
92. Kwasnica R. Wprowadzenie do myslenia o wspomaganium nauczycieli w rozwoju./ w: / Studia Pedagogiczne,LXS. «Z zagadnien pedeutologii i ksztalcenia nauczycieli» / pod. Red. H.Kwiatkowskiej i T.Lewowickiego.- Warszawa, PAN, 1995. s. 9–43 .
93. Murray H., Gillese E., Lennon M., Mercer P., Robinson M. Ethical Principles in University Teaching. – Society for Teaching and Learning in Higher Education, 1996. 386 p.
94. National Committee of Inquiry into Higher Education. (1997). Higher

education in the learning society: Report. London: NCIHE.